

Alternatif Gıda Ağları ve Türkiye’de Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri

*

Emel Karakaya Ayalp¹
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Öz

Bu makale Türkiye’de yaklaşık son on beş yıldır örgütlenmekte olan, alternatif gıda ağları (AGA)’nı tarihsel olarak ele almakta ve Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri (YTGİ)’ni Türkiye ölçeğinde tartışmaktadır. Bu amaçla AGA yazını derlenmiş ve YTGİ’nin Türkiye’deki mekânsal örüntüsü ortaya konmuştur. Böylece hem mekânsal dağılım ve yığılmalar hem de ortaya çıkış tarihlerine göre inisiyatiflerin görünümü sunulmuştur. Keşifsel araştırmaya dayalı olarak kullanılan veri kaynakları; sosyal medya taramasına, katılımcı gözlem yöntemine, yapılandırılmamış görüşmelere ve kısa iletişimlere, internet üzerinden ulaşılabilen kaynaklara ve raporlara ve diğer ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Araştırma 2016-2020 yılları arasında toplanan verilere dayanarak 80 adet inisiyatifi kapsamına almıştır. Araştırmanın sonuçları göstermiştir ki Türkiye’de YTGİ mekânsal olarak çeşitli yığılmalar biçiminde gelişme göstermiştir. Türkiye’de inisiyatiflerin yer seçimlerine ve niteliklerine bakıldığında bu durum karşılık bulmaktadır. Bunu, inisiyatiflerin kent içerisindeki yer seçimleri de desteklemektedir. Türkiye’de ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse yarısının İstanbul’da bulunması ve diğer dağılımın da kıyılarda yoğunlaşmış olması çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardandır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Gıda Ağları, Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri, Topluluk Destekli Tarım, Tüketim Kooperatifleri, Türkiye.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, E-mail: emellkarakaya@gmail.com

Alternative Food Networks and Civic Food Initiatives in Turkey

*

Emel Karakaya Ayalp²
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Abstract

This article handles Alternative Food Networks (AFNs) which have emerged approximately in the last fifteen years in Turkey and discusses Civic Food Initiatives (CFIs) in a historical manner in Turkey. For this, study reviews AFS literature and presents spatial pattern of CFIs in Turkey. Thereby, an image of CFIs' emergence dates, spatial distribution and agglomerations are exhibited. The data is collected through social media scanning, participatory observation, unstructured interviews and short contacts, internet sources and reports and other secondary sources. The data is collected between 2016 and 2020 and includes 80 initiatives. Results show that CFIs in Turkey points out spatial agglomerations. The location choices and qualities of the initiatives in Turkey support this and the location choices of the initiatives within the city have similar tendencies. Also, almost half of the initiatives emerging in Turkey are located in Istanbul and the other distribution is concentrated on the coastal line.

Keywords: *Alternative Food Networks, Civic Food Initiatives, Community Supported Agriculture, Consumer Cooperatives, Turkey.*

² Assistant Professor Dr., İzmir Democracy University Faculty of Architecture Department of City and Regional Planning, E-mail: emellkarakaya@gmail.com

Giriş

Dünyada ve bir süredir de Türkiye’de, geçmişte hiç konuşulmadığı kadar yerel, sağlıklı, doğal, ekolojik, organik gıda kavramlarını konuşuyoruz. Burada kullanılan kavramları kuşkusuz çoğaltmak mümkün. Gündemimizde gıdanın giderek artan düzeyde yer almasına yol açan çeşitli nedenler var. Bunlardan ilki, bir temel insan hakkı olan gıdanın diğer tüm tüketim malları gibi metalaşmış ve finansallaşmış olması. Diğer bir sebep hem üretici hem de tüketicilerin mevcut tarımsal gıda sistemi içerisinde değişen-dönüşen konumları ve özellikle tüketicilerin tükettikleri gıdanın üretim koşullarına, besleyiciliğine ve ne düzeyde sağlıklı olduğuna dair şüpheleri. Ayrıca, “iyi ve temiz” gıdaya erişim her gelir grubunun karşılamadığı ya da erişemediği bir tüketim malına dönüşmüş durumda. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2007)’ne göre, dünyanın birçok yerinde artan nüfus, tüketilen gıdanın güvensizliği ile ilgili kaygılar, yoksulluk ve yetersiz beslenme dünyanın birçok yerinde alternatif tarım-gıda stratejilerinin geliştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Popüler medya ve popüler kültürün de güncel alternatif gıda politikaları üzerindeki etkisi yadsınmaz (Phillipov ve Kirkwood, 2019). Bunların yanında, üreticiler için tohumdan sulama sistemine kadar çok sayıda tarımsal girdi ve teknoloji harcamasının mecburi hale gelmesi ve toplam girdi maliyetlerinin üretici üzerinde ağır bir yük oluşturması, devlet tarafından üreticileri desteklemek üzere var olan mekanizmaların ortadan kalkmış, biçim değiştirmiş ya da zayıflamış olması, kooperatifçiliğin şirketleşmiş biçimlerinin yaygınlaşması ve devletin toplu satın alım yapan, alım garantisi veren kurumlarının ortadan kalkmış olması neticesinde köylülerin ve çiftçilerin içine düştüğü çıkmaz, bir tür yeni örgütlenmenin de doğmasının koşullarını yaratmıştır.

Bu bağlamda makale, Türkiye’de yaklaşık olarak son on beş yılda güçlenmekte olan alternatif gıda ağları (AGA)’nı tarihsel olarak ele almakta ve bu yazın içerisinde ilk olarak Renting, Schermer ve Rossi (2012) tarafından ortaya atılan yurttaş temelli gıda ağları kavramsal tartışması çerçevesinde Türkiye vakasını mekânsal dağılımlar bakımından incelemektedir. Dünya yazınında mikro ölçekteki örgütlenmeler “inisiyatif”, mezo ölçekteki örgütlenmeler “ağ yapı ya da ağ”, makro ölçekteki örgütlenmeler “sistem” biçiminde ifade edilmektedir. Bilali (2019)’ye göre, sürdürülebilir tarım-gıda örgütlenmeleri içerisinde “fail” e atıfla yapılan çalışmalar sınırlıdır. Sürdürülebilir tarım-gıda sistemi tartışmalarını ve alternatif gıda

ağlarını da kapsayan *sürdürülebilir geçişim*³ yazınında yapı-fail ilişkisi mikro, mezo ve makro ölçeklere referansla ele alınmaktadır (bakınız Geels, 2002). Bu kavramsal çerçeveye dayanarak, bu makale, mikro ölçekli örgütlenmeler olan inisiyatifleri ele almaktadır. Bilali (2019)'nin araştırmasının bir başka bulgusu sürdürülebilir tarım gıda sistemi ve örgütlenmelerinde mekansallık ve coğrafyanın yapılan çalışmalarda eksikliğidir. Bu çerçevede, bu makale hem mikro ölçekli yurttaş temelli inisiyatifleri ele alarak hem de bu inisiyatifleri mekânsal/coğrafi açıdan Türkiye vakası kapsamında değerlendirerek yazına katkı vermeyi hedeflemiştir.

Çalışma, Türkiye yazınında çok sınırlı sayıda çalışmanın gündeminde olan AGA nedir, neyi kapsar, ne tip örnekleri vardır gibi soruları kavramsal düzeyde ve dünya yazınındaki tartışmalara dayanarak ele almaktadır. Ardından, YTGİ'ler Türkiye ölçeğinde değerlendirilerek tartışmaya açılmakta ve kuruluş yeri ve yılı bilgilerini içerecek biçimde mekânsal haritalanması gerçekleştirilmektedir. Böylece hem mekânsal dağılım ve yığılmalara hem de ortaya çıkış tarihlerine göre inisiyatiflerin bir görüntüsünü ortaya koymak mümkün olmuştur.

Dünya'da yaklaşık son otuz yılda, Türkiye'de ise son on beş yılda ortaya çıkmış olan bu örgütlenmenin yukarıda bahsedilen bir görüntüsünün sunulabilmesi çeşitli kısıtları aşmakla mümkün olabilmektedir. Öncelikle, toplam gıda tüketimi içinde niceliksel olarak payı düşük olan bu tip örgütlenmeler niteliksel olarak üretim ve tüketim sistemi içerisinde dönüştürücü etki yapabilme potansiyeline sahiptir. Ancak veri kaynaklarına erişimde ve örgütlenmenin toplam potansiyelini ortaya koymakta önemli kısıtlılıklar vardır. Veri kaynakları neredeyse yok denecek kadar az olduğundan, verinin üretimi ancak sistemli olarak ve örgütlenmenin gelişimini takip ederek yapılabilir. Türkiye'de inisiyatifler Avrupa örneğinde olduğu gibi (URGENCEI benzeri) kapsamlı bir ağ yapıya dönüşmediğinden, istatistiksel olarak veriler toplanmadığından ve güncellenmediğinden ve bir veri seti oluşturabilmek için kişisel girişimlerle kişisel bağlantıların rolü mecburi olduğundan hem AGA hem de YTGİ Türkiye yazınında çok az sayıda araştırmanın gündeminde yer almıştır. Bu kapsamda makale Türkiye yazınında gelecekte yer alacak çeşitli çalışmalar için de bir veri kaynağı olmayı hedeflemiştir. Bunun yanında, bahsi geçen dönüştürücü potansiyelin gelişimi ve yayılımı da bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

³ Sustainability Transitions kavramının yazar tarafından Türkçeleştirilmiş ifadesidir.

Keşifsel araştırmaya dayalı olarak, kullanılan veri kaynakları; sosyal medya taramasına, katılımcı gözlem yöntemine, yapılandırılmamış görüşmeler ve kısa iletişimlere, internet üzerinden ulaşılabilen kaynaklara ve diğer ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Son dönem yazın, AGA örgütlenmesinde ve gıda aktivizminde sosyal medyanın rolünün önemli olduğunu göstermektedir (Bos ve Owen, 2016; Martindale, 2020; Schneider, Eli, Dolan ve Ulijaszek, 2018). Sosyal medya taraması ile Türkiye’de etkinlik gösteren YTGİ’lerin sosyal medya hesaplarının derinlemesine incelemesi 2016-2020 yıllarını kapsayacak biçimde yapılmıştır. ‘Katılımcı gözlem’ gerçekleştirilen etkinlikler; 2016 yılında yapılan ve ulusal ölçekte çağrıya çıkan gıda çalıştayları ile İzmir yerelinde gerçekleştirilen gıda çalıştayları/buluşmaları, yazarın doğrudan konuşmacı ya da tartışmacı olarak katıldığı gıda örgütlülüğü toplantıları, “gıda hareketini büyütmek” örgütlenmesi, topluluk destekli tarım inisiyatifleri gıda dağıtım günleridir. Ayrıca ikincil veri kaynakları içinde gıda toplulukları web sayfası⁴, eko harita⁵ ve ortaklaşa web sayfası⁶; ilki 2016 yılında gerçekleştirilmiş olan Gıda Çalıştayları ve çalıştay raporları; akademik çalışmalar içerisinde, Türkiye’deki 40 farklı örgütlenmeyi inceleyerek İzmir’deki üç örgütlenmeye odaklanan Karakaya (2016), Türkiye’deki 55 alternatif gıda inisiyatifi üzerine inceleme yapan Kadirbeyoğlu ve Konya (2017), İstanbul-Umut Mekanları Haritası (Doğançayır, 2018) ile İstanbul’daki çeşitli inisiyatiflerle söyleşileri içeren Doğançayır ve Kocagöz (2018)’ün çalışmaları önemlidir. Araştırma kapsamında 2016 yılından bu yana ilgili örgütlenmelere yönelik veri güncellenmektedir.

Bu makale kapsamında ele alınan yurttaş temelli gıda inisiyatifleri, ilgili yazında çeşitlenmektedir. Gıda toplulukları/topluluk destekli tarım grupları, tüketici kooperatifleri, çiftlikten okula (farm to school), satın alma kulübü (buyer’s club), köylü pazarları ile ekolojik pazarlar, kent bahçeleri, bireysel girişime dayalı çeşitli örgütlenmeler vb. yazında bu başlık altında tartışılmaktadır (Anderson, McDonald, Gardiner ve McLachian, 2014). Ancak, makalenin kapsamı topluluk destekli tarım grupları, gıda toplulukları, katılımcı garanti sistemi grupları ve tüketim kooperatifleri ile sınırlıdır. Bu sınırlamanın nedeni, yurttaş temelli gıda inisiyatifleri kavramını ilk olarak ortaya atan çalışmanın (Renting vd., 2012) vurgu yaptığı üzere tüketici yurttaşların ve sivil toplumun örgütlenmedeki rolünün bu

⁴ http://gidatopluluklari.org/?page_id=103, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

⁵ <https://www.ekoharita.org/>, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

⁶ <http://ortaklasa.org/>, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

makale kapsamında ele alınmış olan örgütlenmelerde başat oluşudur ve öne çıkmasıdır.

Türkiye’de AGA’ya yönelik birleştirici bir örgütlenme ve/veya kapsayıcı bir ortamın eksikliğinden ve erişilebilir veri kaynaklarının dağınık ve sınırlı olmasından ötürü çalışmada en önemli zorluk veri toplamaya ilişkindir. Bu eksikliği gidermek amacı ile bu çalışma olabildiğince kapsayıcı bir YTGİ haritası ve görüntüsü sunsa da Türkiye’deki tüm yurttış temelli gıda inisiyatiflerini kapsamış olma iddiasını taşımamaktadır. Çalışmada, Türkiye ölçeğinde ve toplam 80 tane YTGİ listelenmiş, haritalanmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları göstermiştir ki, dünyadaki eleştirel gıda çalışmaları yazınında ele alınan tartışmalar Türkiye örneğinde de kısmen karşılık bulmaktadır. Türkiye vakası mekânsal olarak çeşitli yığılmaları ortaya koymaktadır. Yazında eleştirilen, AGA’nın orta sınıf/üst sınıf, kentsoylu ve beyaz yakalı bir sosyal profile sıkışmış olması, Türkiye’de YTGİ’lerin yer seçimlerine bakıldığında karşılık bulmaktadır. Ayrıca bu durumu, üç metropol kent içindeki yer seçimlerinin dağılımı da desteklemektedir. Türkiye’de ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse yarısının İstanbul’da bulunması ve Türkiye’deki diğer dağılımın da Ege kıyılarında yoğunlaşmış bir süredir Akdeniz kıyılarında ortaya çıkıyor olması çalışmanın bulguları arasındadır.

Alternatif Gıda Ağları: Kavramlar, Kapsam ve Tartışmalar

Bu bölümde, Alternatif Gıda Ağları’nın ortaya çıkışının arkasında yatan tarihsel ve yapısal koşullar ve güncel üretim-dağıtım-tüketim mekanizmalarının işleyişine değinilmiş, ardından AGA kavramına yönelik yazındaki tartışmalar ve hareketin gelişimi aktarılmıştır.

Alternatif Gıda Ağları

“Alternatif” kavramının tarım-gıda sistemindeki örgütlenmelere yönelik ilk kullanımı Whatmore ve Torn (1997)’un çalışmasında “alternatif gıda coğrafyası” biçiminde görülmektedir. Daha sonra “alternatif gıda zincirleri” (Marsden, Banks ve Bristow, 2000) olarak yazında tartışılmış olan kavram “alternatif gıda ağları” (Renting, Marsden ve Banks, 2003) biçiminde kullanılmış ve Corsi, Barbera, Dansero ve Peano (2018)’ya göre yerleşikmiştir. Yazında zaman zaman alternatif gıda sistemi, alternatif gıda ağları ve alternatif gıda inisiyatifleri kavramları birbirlerinin yerine

kullanılsa da bu makalede en yaygın olan ve yerleşik biçimde kullanılan “Alternatif Gıda Ağları” (AGA) kavramı tercih edilmiştir.

Renting, Marsden ve Banks (2003) AGA’yı; endüstriyel, yerleşik, yaygın ve standartlaştırılmış gıda sistemi karşısında alternatif üretme hedefi olan tarımsal üreticilerin, tüketicilerin, tüketici gruplarının ve gıda tedarik sisteminde sürece katılan aktör gruplarının oluşturduğu ağ yapısı olarak tanımlar. Örnekleyecek olursak, AGA; nitelik bakımından farklılaşmakla birlikte belirli biçimlerde ortaklaşan; organik üretim ve tüketim ağları, topluluk destekli tarım ağları, adil ticaret ağları, tarımsal zanaat ağları, yeniden yerleşen ya da yeniden bölgeselleşen gıda ağları, kentsel tarım ağları vb. çok sayıda ağlaşmış yapının kolektifleşmiş isimler dizisi olarak tanımlanabilir (Whatmore, Stassart ve Renting, 2003). Jarosz (2008), AGA’yı; üretici ve tüketici arasındaki mesafeyi kısaltan, büyük ölçekli ve endüstriyel tarımsal üretim yöntemlerine karşıt çiftçilik yöntemleri kullanan, sürdürülebilirlik ilkesine bağlı ve yeni dağıtım kanalları (tüketim kooperatifleri, topluluk destekli tarım, çiftçi pazarları vb.) sunan bir sistem olarak tanımlar. Bu yönleriyle, AGA, kapsayıcı bir kavramdır. Kapsayıcı olmasına karşın, bu kapsayıcılık AGA’nın kafa karıştırıcı, politik ve kuramsal olarak saçaklanmış ve dağınık yapısına netlik kazandırmaz (Karakaya Ayalp, 2020).

AGA genellikle toplumsal hareketlerle ve çevre hareketleriyle anılmakta, tarımın sürdürülebilirliği, kırsal sosyal adalet, tüketici sağlığı ve gıda “güvenliği” gibi kaygılarla betimlenmektedir (Qazi ve Selfa, 2005). Bu bakımdan AGA’nın ana akım, endüstriyel ve/veya konvansiyonel gıda sisteminden farklılaşarak küçük ölçekli üretimi, aile çiftçiliğini ve küçük toprak sahipliğine dayalı üretimi kapsadığı kabul edilmektedir. Ayrıca, gıdayı yeniden sosyalleştirme, yeniden mekansallaştırma kapasitesi olduğu (Venn vd., 2006); gıdanın üretimine yönelik örtük bilgiyi açığa çıkardığı (Renting vd., 2003); gıdanın niteliğine dair bilgiyi ortaya koyduğu ve gıdanın değerine ve özgüllüğüne yönelik üretici ile tüketici arasında iletişim kanalları oluşturduğu (Marsden, Banks ve Bristow, 2000) ifade edilmektedir. Bu açıdan, Venn ve diğerleri (2006) AGA’nın tüketim kültürünü ve tüketim biçimini dönüştürebilecek, yeni bir kırsal kalkınma biçiminin nüvesi olabilecek bir tarımsal reform potansiyeline sahip olduğunu aktarır.

Hakim yazında AGA; “konvansiyonel gıda sistemine” karşıt bir sistem olarak karşımıza çıksa da (Holloway vd., 2006; Kizos ve Vakoufaris, 2011), karşıtlığın içeriğinin net olmadığı aktarılır. Bu bakımdan çok güvenilir ol-

mamakla ve eşitsiz ekonomik ilişkiler içerisinde gerçekleştirdiği girişimler incelendiğinde ana akım rejim ile uyumluluk sergilemekle eleştirilmiştir (Holloway vd., 2010). Öte yandan, Tregear (2011), kavramın ne olduğunun ortaya konulmasından çok yazında yer alan hali ile “konvansiyonel” olandan ayrıışan ve farklılaşan anlamında, bir bakıma hasmına referansla açıklandığını vurgulamıştır.

Tregear (2011)’ın bahsettiği kapsamla uyumlu olarak; AGA yazınının ve pratiklerinin temel iddiası konvansiyonel ya da endüstriyel üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmalarından ekoloji, sağlık, hayvan refahı, sürdürülebilirlik vb. kaygılarla farklılaşan pratikleri temsil ettikleridir. Öte yandan, böylesi bir çatallanmanın var olup olmadığına ilişkin tartışmalarda; aslında her iki sistemde de ekonomik, ekolojik ve politik koşullar bakımından temel motivasyonların oldukça yakın olduğu, çoğu alternatifin aslında endüstriyel üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmaları ile benzeştiği ya da mevcut sistemin araçları ile zaten bir alternatif üretilmeyeceği iddia edilmektedir (Ilbery, Watts, Simpson, Gilg ve Little, 2006; Slee ve Kirwan, 2009). Friedmann (2005: 31) ise, üçüncü gıda rejiminin “konvansiyonel” gıda sistemi ile “alternatif” gıda sistemi arasındaki ayrışmanın özel bir sonucu olarak, sermaye birikiminin yeni bir devresinin açılmasını teşvik ettiğini ve bir tür “yeşil kapital” yarattığını ifade etmektedir. Diğer yandan, McMichael (2008), tarım sorunsalına dair yeni tartışmaların güncel üretici ve köylü hareketleri üzerinden yürütülmesini önermekte ve alternatif olarak bu örgütlenmeleri tarif etmektedir.

Alternatifler; Küresel Ölçekte Ağ Oluşumları

Alternatif Gıda Ağları (AGA) kavramı küresel şirketleşmiş gıda rejiminin hakimiyeti döneminde ortaya çıkmış olsa da tarihsel kökleri ve örgütlenmenin ortaya çıkışı kalkınmacı gıda rejimi dönemine, 2. Dünya Savaşı sonrası tarımsal üretimde kimyasal kullanımının etkilerinin görüldüğü ve artmaya başlayan çevre yıkımına karşı tabandan gelen bir direncin olduğu 1950’lerin ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Bu bölümde küresel ölçekte örgütlenmiş, yaygınlaşmış ve akabinde ağ oluşturmuş olan bir kısım gıda hareketinin tarihsel arka planına değinilmiştir.

İlkin küçük yerelliklerde ortaya çıkmış olan farklı sivil toplum kuruluşları, gönüllü topluluklar, hayır kurumları, vb. yerel ölçeğin ötesinde örgütlenmiş, bölgesel ve küresel ölçekte ağ yapılarına dönüşmüştür. Burada bazı örneklerden bahsedebiliriz. Eko-gastronomik hareketlerden olan SlowFood ve en bilindiklerden organik tarım hareketi (Holt ve Amilien,

2007), yerel gıda hareketleri (Grauerholz ve Owens, 2015), yerelcil hareketi (locavore movement), etik tüketicilik, topluluk destekli tarım (TDT), kent bahçeciliği ve permakültür pratikleri (Lawson, 2005), Fair Trade (Adil Ticaret) hareketi (Hutchens, 2009), gıda milleri hareketi (Harris, 2009) ve daha çok sayıda hareket küresel ya da bölgesel ölçekte örgütlenmiştir. Bu örgütlenme daha sonra yerel ya da bölgesel ölçekteki inisiyatiflerin ağ yapılarına dönüşmesine de olanak tanımıştır.

Yukarıda bahsi geçen örgütlenmelerin tarihselliğine bakacak olursak, bir kısmının kalkınmacı gıda rejimi döneminde (2. Dünya Savaşı ile geç 1970’ler arası) yerel olarak ortaya çıkıp küresel şirketleşmiş gıda rejimi döneminde (geç 1970’lerden günümüze) çeşitli ağ yapılar kurarak ya da ağ yapılarına entegre olarak 2000’li yıllara gelindiğinde küresel ölçekte yaygınlaşmış olduğunu görürüz. Yerelde ortaya çıkan inisiyatiflerin ağ yapılar oluşturup daha sonra küresel ölçekte örgütlenmesine verilebilecek önemli örneklerden biri organik tarım hareketidir. Sivil toplum örgütleri olan İsveç Biyodinamik Derneği (1940), Avustralya Organik Tarım ve Bahçecilik Cemiyeti (1944), Rodale Enstitüsü (ABD, 1947), Güney Afrika Toprak Derneği ve Toprak Derneği (İngiltere, 1946) bir araya gelerek, daha sonra kısa adı IFOAM (International Federation of Organic Agriculture- Uluslararası Organik Tarım Federasyonu) olan ve 1980 sonrası organik tarımda sertifikasyon ve yetkilendirme kuruluşuna dönüşen küresel örgütü oluşturduklarını görürüz. Bir başka örgütlenme, “Fair Trade” (Adil Ticaret) oluşumu, “gıda adaleti hareketi” iddiasıyla bir hayır kurumu olarak küresel güneydeki üreticiler için adil tedarik zinciri ve emek piyasası oluşturmak üzere 1950’lerin ortasında ortaya çıkarak 2000’lerin başında küreselleşmiştir. İş bölümü ve niş ürün/katma değerli üretim piyasasını besleyen ana akım gıda rejiminin bir etiketlendirme/ sertifikalandırma biçimine dönüşen, bir iş modeli olarak işleyen bu oluşum, Hutchens (2009) tarafından mevcut piyasa işleyişine uyumlanmış bir örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca, 1970’li yıllarda organik tarım örgütlenmesi “yerel gıda” söylemini de içine alarak güçlenmiştir. Holt ve Amilien’e göre (2007), bu söylemin kullanılmasının, günümüzde yerel gıdanın organik gıdadan daha yeşil (ekolojik) olarak görülmesinde etkisi büyüktür. Smith (2006)’e göre ise, organik tarım hareketi bir yeşil niş olarak ortaya çıkmış ancak ana akım rejimle bütünleşerek körelmiş, kapitalist ana akım düzenin katma değerli bir niş pazarına dönüşmüştür. Bu tartışmalar, Holloway vd. (2010) ile Friedmann (2005) tarafından AGA’ya yönelik yapılmış olan yukarıdaki tespitleri desteklemektedir.

Küresel şirketleşmiş gıda rejiminin dünya üzerinde etkisinin görülmeğe başlaması sonrasında tarihlenen örgütlenmeler ve ağ oluşumları da vardır. 1970'lerde Japonya'da Teikei ismiyle örgütlenmeye başlayıp 2000'li yıllar boyunca uluslararası ölçekte ağ yapıya dönüşerek URGENCI (Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı) çatısı altında bir araya gelen Topluluk Destekli Tarım (TDT), Katılımcı Garanti Sistemi (KGS), satın alma kulüpleri vb. oluşumları kapsayan hareket, temel misyon olarak üreticilerle tüketiciler arasında yerel dayanışma temelli iş birlikleri oluşturmayı hedeflediğini beyan etmektedir. Henderson'a göre (2010, Şubat), Fransa'da TDT gruplarının ulusal ağı olan AMAP'a üye olan üretici sayıları, tarımsal üretim ve dağıtım mekanizmalarındaki küresel rekabet ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'ndan kaynaklı baskılar sonucu büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca, 2000'li yıllar "locavore" (yerelcil) hareketinin de ortaya çıktığı dönemdir.

Öte yandan yine 1980'li yıllar boyunca ilk olarak İtalya'da ortaya çıkan ve yerel tatları korumak üzere hem yerel tarımsal biyoçeşitliliğe hem de yere özgü/endojen tarımsal üretim bilgisine sahip çıkma iddiasında olan SlowFood örgütü, 2000'li yıllar boyunca küresel ölçekte çok sayıda ülkede "convivium" adını verdikleri yerel örgütlerin sayısını arttırarak bölgesel ve uluslararası ağını genişletmiş, yeryüzü pazarlarının açılmasına öncülük etmiş ve çeşitlenen koruma programları yürütmüştür. SlowFood hareketinin, küreselleşmenin yerel potansiyelleri destekleyebileceği yönünde yeni bir bakış açısına katkı verdiği yazındaki tartışmalar arasındadır (Leitch, 2013).

Alternatif Gıda Ağları: Alt Kavramlar

AGA'nın çok sayıda, farklılaşan, farklı yerelerde farklı biçimde örgütlenme ve pratiği barındıran ve ancak parçalı, dağınık ve bütünlük göstermeyen bir kavram olduğu yazında sıkça ifade edilmektedir. Bu kavram kapsamındaki pratikler, dünya yazınında çeşitli alt kavramlarla ifade edilmektedir. Bunlar içerisinde öne çıkanlar; kısaltılmış gıda tedarik zinciri, yerleşen gıda sistemi, yeni köylülük ve yurttaş temelli gıda ağları (YTGA⁷)'dır. Bu alt kavramlar bütünüyle birbirinden ayrıksı örgütlenmeleri tarif etmediği gibi büyük ölçüde girift ve birbiri yerine ikame edebilen

⁷ Yazında örgütlenmenin (örgütlenmelerin) mikro ölçekteki yapılanmalarına inisiyatif, mezo ölçekteki ağ yapılarına ağ ve makro ölçekteki örgütlenmeye sistem ifadesi kullanılmaktadır (bakınız giriş bölümü). Bu makalenin ilerleyen bölümlerinde yurttaş temelli gıda inisiyatifleri kavramı kullanılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri çalışma kapsamında ağ yapının değil mikro

kavramlardır. Özellikle kısa gıda tedarik zinciri kavramı tedarik zincirine odaklandığından diğer kavramlarla doğrudan ilişkilenebilir. YTGİ tüketicilerin ve kentlilerin örgütlenmedeki rolüne odaklanırken yeni köylülük üretici, çiftçi ve köylüyü odağına alır.

Renting ve diğerlerinin (2003) ifadesiyle, kısa gıda tedarik zinciri tarımsal ürünlerin dağıtım zinciri içerisinde kat ettikleri mesafeyi kısaltırken üreticilerle tüketiciler arasında tarladan çatala aracı mekanizmaları ortadan kaldırmayı hedefler. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi’nin 2013 tarihli 1305 sayılı yönetmeliğinde kısaltılmış gıda tedarik zinciri; sınırlı sayıda ekonomik operatör ile iş birliği, yerel ekonomik kalkınma ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasındaki yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere adanmış olan tedarik zinciri olarak tanımlanmıştır. Van der Ploeg ve diğerlerine göre (2002), kısa tedarik zincirleri ticarete bağlı, uzun mesafeli ve çok aktörlü gıda sistemlerinin tarımsal modernizasyonuna, sanayileşmesine ve küreselleşmesine karşı ortaya çıkmış olan üretici ve tüketici direnci örneklerindedir. Bir bakıma, kısa/kısaltılmış gıda zincirlerinin uzun tedarik zincirlerinden ayrılan anahtar özelliği birincil üretici ile (çiftçi, köylü vb.) son kullanıcıyı (tüketici) birbirine doğrudan bağlayan ilişki biçimidir. Bu ilişkiyi Malak- Rawlikowska vd. (2019) yakınlık [proximity] kavramı ile üç başlıkta açıklamaktadır;

- Coğrafi Yakınlık: ürünün üretim mekânından tüketiciye ulaşana dek kat ettiği mesafe.
- Sosyal Yakınlık: üretici ve tüketici arasındaki sosyal yakınlık ve alışverişte karşılıklı duyulan güvenin derecesi.

Marsden, Banks ve Bristow (2000), üretici ve tüketici arasındaki sosyal ilişkilerin değer ve anlam üretmek biçiminde bir rolü olduğunu savunur.

- Örgütsel Yakınlık: ilk üretici ile son kullanıcı arasındaki aracıların sayısı. Kısa tedarik zincirinde en çok bir aracı olarak tarif edilir.

Kısa/kısaltılmış gıda zinciri uygulamaları kapsamında ortaya çıkan güncel tartışmalar yeni bir kavramı işaret etmektedir. Yeni içiçe-yuvalanan pazarlar [new nested markets] kavramı belirli tedarikçiler ile belirli

ölçekteki inisiyatif yapılarının araştırma öznesi olarak ele alınmış olmasıdır. Ancak yazındaki tartışmalarda inisiyatifler ile ağlar nitelik bakımından büyük ölçüde birlikte tartışılmış, farklılaştırılmamıştır. Bu nedenle, bu makalede, yazına dayalı olarak yapılan tartışmalarda zaman zaman bu iki kavram birbiri yerine kullanılmaktadır.

tüketiciler arasında belirli işlemlerin gerçekleştiği belirli yerleri ifade eder (Van der Ploeg vd., 2012).

Yerleşen ya da yeniden yerleşen gıda sistemleri; coğrafi ve ekonomik boyutları ile doğrudan üretim, dağıtım, tüketim ve atık yönetimi ağları üretmeyi hedefleyen, yerel kaynakların kullanımını teşvik eden, aracı mekanizmaların, karbon ayak izinin ve ulaşım maliyetlerinin azaltılmasına dönük, güncel tartışmalara göre sürdürülebilir ve gıdanın sosyal, kültürel vb. değerlerini ön planda tutan gıda sistemleri olarak tanımlanabilir. Yerleşen gıda sistemi; küçük ve orta büyüklükteki sanayi bölgelerine yönelik olarak geliştirilmiş olan kalkınma stratejilerine dayanarak üretilmiş bir tür yerel kırsal kalkınma modeli olarak ortaya çıkmıştır. Temel iddiası “endüstriyel” gıda sisteminin karşıtı ve alternatifi olmak olsa da Sforzi ve Mancini (2015) yerleşen gıda sistemleri uygulamalarını endüstriyel kalkınma kuramlarının tarım-gıda sistemine uyarlanmış biçimi olarak tarif eder. Öte yandan, Requier-Desjardins (2010) endüstriyel kümelenme kuramının kırsal yerel sistemlerdeki uygulaması olarak aktarır. Yerleşen gıda sistemlerine dönük uygulamalar ve tartışmalar 1990’lı yıllarda yaşanmış olan kırsal toplum krizine paralel olarak ortaya çıkmış ve bir araç olarak geliştirilmiştir. Tartışmalar ve yeniden kavramsallaştırma girişimleri kırsal mekanın ve bölgelerin kaynak potansiyellerinin de yeniden ele alınması ile geliştirilmiştir (Sonnino ve Marsden, 2006).

Kavramın “yerel” değil “yerleşen” ifadesine vurgu yapması; yerleşen gıdanın mekan ve yere dair boyutlarının sosyal, tarihsel, kültürel faktörlerle ilişkisi varken “yerel” gıda ile fiziki mekanın sadece tanımlı bir mekandaki üretimi işaret etmesi ile açıklanabilir (Holt ve Amilien, 2007). Muchnick’e göre (2009, Mayıs) yerleşen gıda sistemleri;

- Somut olarak tanımlı bir coğrafyada inşa edilmiş olan görünür tarım-gıda aktivitelerini
- Yerel kaynakların geliştirilmesine yönelik eylemleri bir arada yürütür.

Bunu gerçekleştirmek üzere dört farklı stratejiyi eyleme dönüştürür; yere dair bağlantıları üretmek üzere stratejiler, kaynakların aktif kullanımını ve uzmanlaşma stratejileri, uzmanlaşma stratejileri ile yere dair stratejileri birlikte yürütmeye dönük stratejiler ile gıda sistemi ile pazarın ilişkisini kurmaya dönük stratejiler.

Muchnik (2009, Mayıs), bu kavramsal yaklaşımın özünde ekolojik üretim biçimlerini değil piyasa- yönelimli pratiklere dayanarak yerel kırsal

kalkınmayı önceliklendirdiğini ifade eder. Bunun yanında, uygulamaların doğrudan bölgesel rekabetçilikle ilişkilendiği (Bele, Norderhaug ve Sickel, 2018) de yazında aktarılmıştır. Born ve Purcell (2006), “yerellik” söyleminin çok güçlü bir söylem olarak gıda sisteminde küresel olana karşıt olması iddiası ve ölçek vurgusu ile daha ekolojik, daha sürdürülebilir ve daha “iyi” olduğu yönündeki pazarlama stratejisinin bir yerel tuzak olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir.

Yeni köylülük kavramı Van der Ploeg (2008) tarafından yazına kazandırılmıştır. Tarımsal üreticileri tarım-gıda rejimi içerisinde bağımlılık süreçleriyle ilişkili olarak tarım-gıda rejimindeki sömürü karşısında verilen bağımsızlık ve gelişme mücadelesi açısından ele alır. Diğer bir deyişle, Van der Ploeg (2008), “imparatorluk” olarak ifade ettiği küresel tarım-gıda sistemi ve şirketleşmiş gıda rejimi karşısında savaş veren yapıları “yeni köylülük” biçiminde kavramsallaştırmıştır. Aydın’a göre (2016, s. 34) “köylülükleri yaptıkları mücadele ile eşdeğer tutan” bir yaklaşımı benimser. Üreticilerin ana akım tarım gıda rejiminin dayattığı girdi piyasasını aşarak kurdukları dayanışmacı ve yaratıcı mücadele biçimlerini derleyerek aktarır. Küçük ölçekli üretimi ve topraksız çiftçiliği de kapsayan ekolojik ve agro-ekolojik üretime ya da bilge köylü tarım pratiklerine dayalı alternatif sürdürülebilir kırsal kalkınma modellerini tarifler (Karakaya Ayalp, 2020).

Bu çerçeve, üç tür tarımsal üreticilik/çiftçilik tanımlanmıştır; girişimci çiftçilik, kapitalist çiftçilik ve köylü çiftçilik. Van der Ploeg (2008)’a göre, köylü tarımı/köylü çiftçilik emeğe dayalı bir yoğun tarım modelidir⁸ ve işsizlik, gıda kıtlığı ve açlık sorunlarıyla başa çıkmada ümit vadeden bir güzergahı temsil eder. Köylü tarımı, kapitalist çiftçilik ve girişimci çiftçilikten farklı olarak doğa ile doğrudan ilişki kurar, tarımsal üretim sürecinde köylülerin aktif olarak ve içsel bir tutarlılıkla uyguladıkları yöntemlerle öz denetime ve öz yönetime dayalı bir doğal kaynak yönetimini yaratıp geliştirebilirler. Van der Ploeg, her türlü köylü tarımının bir yeni köylülük olduğunu savunmaz, tersine, “imparatorluk” olarak ifade ettiği tarım-gıda rejiminin boyunduruğuna girmekle ilgili çiftçilerin, tarımsal üreticilerin ve köylülerin üzerinde kurulan baskıya atıfla yeni köylülüğü direniş/mukavemet, doğa ile kurulan ilişki, tarımsal emek süreçlerinde doğal kaynakların öz yönetimi ile ilgili yaratılan yeni yöntemler ve çok

⁸ “Labour-driven intensification”

işlevli tarım ile ilişkilendirir. Ayrıca, bu kavramsal çerçevede iki temel teorik ayaktan bahsetmek mümkündür;

- Tarımsal emek süreçleri doğası gereği kapitalist metalaştırmadan bütünüyle ayrışan “köylü tarımı”nu gerçekleştirmeye uygundur, bunu gerçekleştirebilir

- Köylü üreticiler tarafından kazanılmış ya da sürdürülebilmiş olan “otonomi”; “ilerlemenin peşinde” bir “direniş/mukavemet” olarak anlaşılmalıdır.

Son olarak, yurttaş temelli gıda inisiyatiflerini ele alacak olursak, Renting ve diğerlerinin (2012)'nin aktarımı ile, üreticilerle tüketiciler arasında kurulan, küresel gıda sisteminin trendlerine ve baskın küreselleşmeye karşıt, özgün ve yeni bir örgütlenme şeklidir. Somut örnekleri topluluk destekli tarım grupları, katılımcı garanti sistemleri, tüketim kooperatifleri, satın alma kulüpleri, kutu projeleri, kolektif kent bahçeleri ve kendin yetiştir grupları gibi topluluk, girişim ve örgütlenmelerdir. Kentli ve tüketici örgütlenmeleri bu kapsamda önemli yer tutar. Bu bakımdan da gıda hareketi çoğunlukla beyazlar tarafından örgütlenen alanlar olarak eleştirilir. Bu kavram da burada bahsi geçen diğer kavramlar gibi AGA içinde tanımlayıcı bir alt kategoridir (Renting vd., 2012) ve aşağıdaki özellikleri kapsar (Karakaya, 2016);

- Üreticilerle tüketiciler arasında kurulan yeni ilişkiler ile gıda yurttaşlığının yeni biçimlerini,
- Gıda üretim-tüketim ve dağıtım pratiklerinde dar kapsamlı vakalardan ziyade geniş ağ yapıları ile, farklı aktörlerin yeni iş birliği biçimleri,
- Sivil toplumun artan rolüne paralel olarak tarımsal gıda yönetiminde değişen mekanizmalar,
- Tarımsal gıda ağları ile kır-kent arasında değişen ilişkiler,
- Tarımsal üretim yöntemlerinde permakültür, kendin yetiştir gibi aktörler arası etkileşim yoluyla geliştirilen ve paylaşılan farklı uygulamalar,
- Toplumsal hareketler ve kavramsal yeniliklerle kurulan yeni bağlar ve bunun üzerine yeni bir gıda sisteminin inşa edilmesi üzerine kurulan söylem.

Anderson ve diğerleri (2014), yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin diğer AGA biçimlerinden; bağımsızlık yerine iş birliğinin vurgulanması, hiyerarşi yerine demokratik yönetime odaklanması ve katılımcılar için hem sosyal hem de ekonomik işlevlere hizmet edilmesi bakımlarından farklılaştığını ifade eder.

Tüketiciler bu yaklaşım dahilinde proaktif yurttaş tüketiciler olarak tanımlanırlar (Renting vd., 2012). Örgütlenmedeki yurttaş üreticiler ve yurttaş tüketiciler gıdanın anlamının yalnızca bir meta ve ekonomik işlem nesnesi olmanın ötesine geçerek gıdanın “anlamını” değiştirmede doğrudan rol alan aktörlerdir (Psarikidou ve Szerszynski, 2012). Bu bağlamda, Türkiye’de de bazı gıda topluluklarında tüketiciler kendilerini tüketici ve üretici kelimelerinden türetilmiş yeni bir kavramla “türetici” olarak ifade etmektedir. Bunun yanında, örgütlenmede kadınların rolü yazında vurgulanmaktadır (Grasseni, 2013). Kadınların örgütlenmenin geliştirilmesi ve sürdürülmesinde güvene dayalı ilişkinin inşası, yüz yüze iletişim becerileri, çevre duyarlılığının temel değer olarak ele alınması, liderlik pozisyonlarındaki becerileri vb. açılardan önemli roller üstlendikleri belirtilmiştir (Jarosz, 2000). Bu durum, Türkiye’deki örgütlenmelerde de görülmektedir.

Yukarıda tarif edilen alt kavramlar bir şemsiye kavram olan AGA’nın belirli özelliklerini ya da belirli örgütlenme biçimlerini ele almaktadır. Bu alt kavramların uzlaşıda olduğu üç ana husus vardır (Karakaya, 2016);

- Piyasa aktörlerine karşın ortaya çıkan *yeni aktörler*: sivil toplumun bir yönetim mekanizması olarak AGA içinde yer bulmasına vurgu yapar.
- Piyasa değer sistemine karşın *yeni bir değer sistemi*; değer tanımamasının çevre, sürdürülebilirlik, nitelik ve kolektif üretim gibi yeni kavramlara dayanmasını ifade eder.
- *Yeni ifade biçimleri*; gıda vatandaşlığı, gıda demokrasisi, gıda egemenliği, tohum egemenliği gibi yeni ifade biçimleri ile gıda pratikleri ve piyasa arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirmeye yönelik bir pozisyonlanma tarifler. Bu pozisyonlanma zaman zaman bir topluluğa, gruba ya da kimliğe aidiyet biçiminde de ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen alt kavramların iddiası ana akım gıda rejimi karşısında tabandan gelen bir direnci farklı yöntemlerle uygulamak üzere

temsil etmesidir. Bu temsiliyette kuşkusuz tüketici örgütlenmesinin kapladığı alan oldukça geniştir. İlerleyen bölümde sivil toplum, tüketici ve yurttaşların örgütlediği ve AGA örgütlenmesinde geniş yer tutan yurttaş temelli gıda inisiyatifleri (YTGİ) üzerine tartışılarak Türkiye’deki inisiyatifler ortaya konmaktadır.

Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri

Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri (YTGİ) kavramı Renting ve diğerleri (2012) tarafından ortaya atılmıştır. Topluluk destekli tarım gruplarını, gıda topluluklarını, tüketici kooperatiflerini, satın alma kulüplerini, kolektif kent bahçelerini, kendin yetiştir gruplarını, katılımcı garanti sistemi gibi alternatif sertifikasyon sistemlerini kapsayan küresel gıda sistemine karşıt üretici-tüketici iş birliklerini tarif eder ve tüketicinin rolünü vurgular. YTGİ, farklı yerelliklerde farklı tipte, yerelin ihtiyaçlarına duyarlı ve toplumun dinamiklerine göre esneyebilen örgütlenmeler için alan açabilir. Toplumun belirli kesimlerinin gıdanın kökeni, niteliği gibi doğrudan deneyim ve algı pratiklerinin konvansiyonel gıda sistemi tarafından ortadan kaldırılmasına karşı verdiği kültürel tepki yurttaş temelli gıda ağlarının gelişimine katkı sağlamıştır (Psarikidou ve Szerszynski, 2012).

Alaboz ve Yıldız Sarı (2017, s. 9)’ya göre gıda toplulukları “etik, sağlıklı, doğal üretim yapıp, gerçek gıda üreten ‘üreticiler’ ile tükettiği gıdanın nereden geldiğini bilmek isteyen, üretim için harcanan emeğin parçası olmaya gönüllü ‘tüketiciler’ arasında bağ kurmayı hedefler. Böylece tüketiciler, ‘türetici’ ya da ‘eş-üretici’ye dönüşür”. Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (2014), topluluk destekli tarım örgütlenmesinde bir ya da birden fazla çiftlik ve destekleyici bir tüketici topluluğun doğrudan bağ kurabildiğini aktarır. Topluluk destekli tarım bir dizi ortak özelliğe sahip olabileceği gibi bu özelliklerin bir kısmını da taşıyor olabilir. Belirli periyodlarla dağıtım, topluluğa ve yerelliğe vurgu ve üretim sezonları başlamadan önce üreticilerle tüketiciler arasında yapılan satış anlaşmaları/paylaşımları gibi örgütlenme özellikleri vardır. YTGİ’nin esnek yapısına atıfla, topluluk destekli tarım grupları ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye örgütlenme farklılıkları göstermektedir. Üreticinin ya da üreticilerin tüm üretim sezonu boyunca ürettikleri ürünleri bir yazılı anlaşma aracılığıyla ya da sözlü anlaşmaya dayanarak satın alma garantisi veren ve üretimle ilgili tüm riskleri paylaşan gruplar olduğu gibi belirli ürünleri satın alan ya da satın alma garantisi vermeyen gruplar da vardır (bakınız Tablo 1).

Tablo 1. Farklı ülkelerde topluluk destekli tarım grupları ve özellikleri (Kaynak: Parot (2015)’ dan yararlanılarak yazar tarafından Türkçeleştirilmiş ve genişletilmiştir).

Ülke	İsim	Yazılı Anlaşma	Ödeme Zamanı	Organik Sertifika Zorunluluğu
Japonya	TEIKEI	Yok	Düzenli	Var
ABD	CSA	Var/yok	Düzenli; 6 ay, 1 yıl	Var
Kanada	ASC	Var	6 ay	Var
Almanya	SOLAWI	Var	6 ay, 1 yıl	Var
İtalya	GAS	Yok	3 ay, sipariş zamanı	Yok
Fransa	AMAP	Var	6 ay, 1 yıl	Yok, KOS
İngiltere	CSA	Var	6 ay, 1 yıl	Yok
Türkiye	TDT	Yok	Sipariş Zamanı	Yok

Özden (2020, s. 88-89) tarafından Türkiye ve İzmir’deki topluluk destekli tarım (TDT) grupları incelenmiş ve TDT grupları 3 alt kategoride ele alınmıştır;

- Kimin tarafından organize edildiğine göre TDT grupları: Bir veya birden fazla üretici tarafından organize edilebildiği gibi tüketiciler tarafından da oluşturulabilmektedir.
- Katılımcı çiftlik sayısına ve üyelerin katılımına göre TDT grupları: Tek çiftlikli TDT grupları olabildiği gibi ürünleri birden fazla çiftlik ya da üretici tarafından temin edilen gruplar da vardır.
- Ekonomik güvencenin derecesine göre TDT grupları: Sezon ya da satış öncesinde peşin ödeme ile çalışan ve böylece üreticiye ürün planlaması, kredi ödemeleri vb. konularda büyük destek sağlayan sistemler olduğu gibi çıkan ürünleri teslimat öncesi sipariş edip teslimatta ödemenin yapıldığı gruplar da vardır.

Satın alma kulüpleri TDT gruplarından farklıdır ve üretici/ler kargo ya da doğrudan teslim yolu ile bireysel tüketicilere dağıtım yaparlar. Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (2008)’nun resmi tanımlamasına göre Katılımcı Garanti Sistemi (KGS); yerel odaklı kalite güvence sistemleridir ve paydaşların etkin katılımı ile üreticileri güven, sosyal ağlar ve bilgi paylaşımı temelinde sertifikalandırır (IFOAM, 2008). Türkiye’de tanımlı ve Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu tarafından onaylanmış tek bir katılımcı garanti sistemi grubu vardır; Ankara’da Doğal Bilinçli Beslenme (DBB). Katılımcı garanti sistemi, bir üçüncü taraf alternatif sertifikasyon sistemidir. Kuralları ve işleyişi Uluslararası Organik

Tarım Hareketi Federasyonu tarafından tanımlanmıştır. Tüketim kooperatifleri; tüketiciler tarafından oluşturulmuş, demokratik biçimde yönetilen bir girişim olup üyelerinin ya da paydaşlarının ihtiyaç ve arzularını karşılamayı hedefler ve özel sektör girişimleri ya da devlet teşebbüslerinden farklı yapılardır (European Community of Consumer Co-operatives, 2008). Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (2013, 10 Temmuz), tüketici kooperatiflerini benzer tüketim ihtiyaç ve ilkeleri olan bir grup insanın bir araya geldiği ve üreticilerden doğrudan alım ile temin ettiği tarımsal ürünleri ortaklarına dağıtması ilkesine dayandırır. Türkiye'deki tüketim kooperatifi örnekleri çeşitlenmekle birlikte çoğunluğu fiziki mekanda kooperatif dükkanı olarak kurulmuştur. Topluluk destekli tarım gruplarından farklı olarak bütünüyle gönüllü emeğine dayanmaması, dağıtım periyodlarına ihtiyaç duymaması ve belirli bir fiziki mekana sahip olması, tüzel kişiliğe sahip olması, ortakların/katılımcıların yasal olarak sorumlulukları olması gibi özelliklerle diğer YTGİ örgütlenmelerinden ayrılır.

YTGİ kavramsallaştırması; gıda demokrasisi, gıda yurttaşlığı ve gıda egemenliği temeline dayandığını iddia eder. Ancak Türkiye örneğinde gıda güvenliği ve gıda güvencesini temel alan örgütlenmelere rastlamak da mümkündür. Temel olarak üç ortak özellikten bahsedilebilir; sosyal öğrenme, üretici ve tüketici arasında yeni ilişki biçimleri ve esnek koordinasyon biçimleri (Karakaya, 2016). Proaktif yurttaş-tüketiciler aynı zamanda ortak üretim (co-production) süreçlerine dahil olmaları ile tüketicici (*prosumer*) biçiminde anılır. Renting ve diğerleri (2012), tüketicilerin ve yurttaş üreticilerin (çoğunlukla köylü üreticiden farklı olarak kentsoylu tarımsal yetiştiricilerce temsil edilir) gıdanın mevcut ekonomik sistemdeki sıradan bir meta ya da ekonomik değişimin bir nesnesi olma anlamının ötesine geçmesinde büyük rolü olduğunu savunur. Öte yandan, gıda adaletini sorunlaştırmayan gıda güvenliği ve gıda güvenilirliği kavramları da örgütlenmelerin zaman zaman gündemlerine aldıkları kavramlardır. Türkiye'de faaliyet gösteren tüketim kooperatiflerinin çoğunluğu gıda egemenliğine dayanma iddiası taşımaktadır. Topluluk destekli tarım gruplarında ise gıda güvenliği, gıda güvenilirliği, gıda yurttaşlığı gibi temeller de baz alınmaktadır.

Türkiye'de Yurttaş Temelli Gıda İnisyatifleri

Özden (2020) tarafından yapılan sınıflamaya göre bu çalışma tek üretici ile kurulmuş ve üretici tarafından organize edilmiş olan örgütlenmeleri çalışmanın dışında bırakmıştır. Araştırmanın kısıtları Türkiye'de

YTGİ’nin ulusal bir örgüt ya da birlik altında toplanmış olmaması nedeni ile, parçalı ve dağınık yapısından ötürü ve ulaşılabilir kaynak sayısı kısıtlı olduğundan bu çalışmanın erişebildiği 80⁹ adet inisiyatifi dahil etmesine olanak vermiştir. Çalışma kapsamında ele alınamamış olan inisiyatiflerin varlığı olasıdır.

Bu bölüm, Türkiye’deki YTGİ coğrafyasını zamansal olarak ortaya koymakta ve mekânsal dağılımlarını incelemektedir. Şekil 2’de her bir inisiyatif bulunduğu il üzerine işaretlenerek ifade edilmiştir ve her işaret noktası inisiyatifin ortaya çıktığı yılı göstermektedir. Haritada aktif olan ve olmayan inisiyatiflere yer verilmiştir. On bir inisiyatif ya artık aktif değil ya dağılmış, sona ermiş ya da bilgisine ulaşamıyor durumdadır. Ayrıca İstanbul’da bulunan dört inisiyatifin kuruluş tarihlerine ulaşılamamıştır (bakınız Şekil 3).

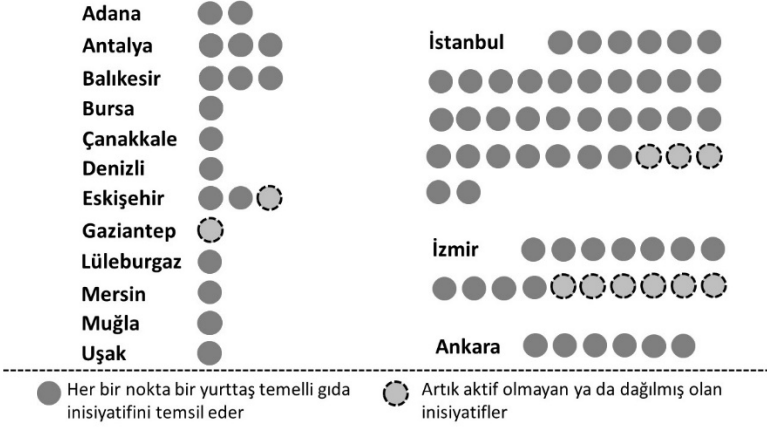
Şekil 2. Türkiye’de yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentlere göre dağılımı haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 2’de, Şekil 3’te ve Şekil 4’te görüldüğü üzere inisiyatiflerin neredeyse yarısı (38 tanesi) İstanbul’dadır. İstanbul’dan sonra en fazla inisiyatifin kurulduğu kent İzmir’dir ve Ankara İzmir’i takip etmektedir. Ankara’da Doğal Bilinçli Beslenme grubunun Ankara genelini kapsamaması, inisiyatifin ana yapısı içerisinde alt gruplar olarak mahalle ve işyeri gruplarının kurulmasına olanak tanıyan bir örgütlenmesi olması ve katılımcı sayısının genel olarak topluluk destekli tarım grupları vb. inisiyatiflerin örgütlenme sınırı olarak koyduğu (yaklaşık) 40 tüketici/türetici sınırını temel almayıp çok daha genişletebilmesi vb. nedenlerle Ankara’daki inisiyatiflerin toplam sayısı yanıltıcı olabilir. Bu üç anakent dışındaki kentlerde inisiyatif sayısı 3’ü geçmemektedir.

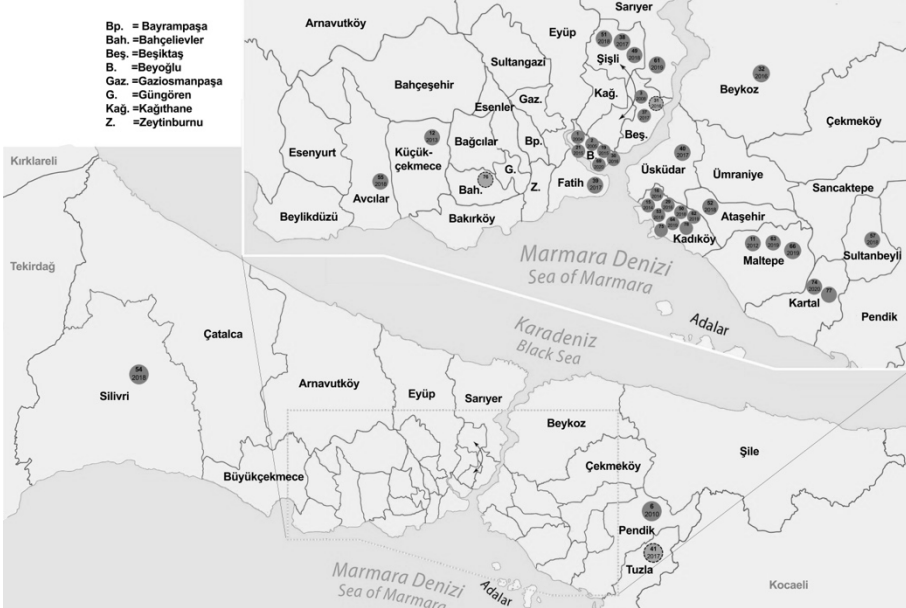
⁹ Şekil 2’de İzmir Yerel Tohum Derneği tek bir işaretleme ile gösterilmiştir. Ancak inisiyatifin İzmir Konak’ta artık aktif olmayan 3 TDT grubu kurduğu bilinmektedir. Bu nedenle Şekil 2’de inisiyatif sayısı 78 olarak görünmektedir ancak toplam rakam 80’dir.

- 1** 2014 **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-BEYOĞLU-OKMEYDANI
- 2** 2000 **Bir Ümit Demerji - Gıda Çalışma Grubu**
Dar gelirli üreticilerle dar gelirli tüketicileri bir araya getirmeye ve doğal/sağlıklı gıdaların dar gelirli olanları için haklı ödününe dayanarak örgütlendiler.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 3** 2006 **BÜKÖP- B-Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi**
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ-BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 4** 2009 **Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ajrı (DBB)**
Katılımı Onay Sistemi (KOS)
ANKARA
- 5** 2009 **Başka Bir Gıda Mümkün Girişimi**
Balıkesir kırsalında geleneksel yöntemlerle buğday, su değirmeni un ve ekmeke üretimi temeldir.
BALIKESİR
- 6** 2010 **Güzelaiye Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-PENKÖK
- 7** 2010 **Yaşam Dostu Ürün Dayanışma Üretim ve Paylaşım Grubu**
Balıkesir'deki ve dışındaki üreticileri ürün göndermektedir.
BALIKESİR
- 8** 2012 **DÜTEG (Doğal Ürün Talep Edilenler Grubu)**
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
ESKİŞEHİR
- 9** 2012 **ÇAYEK (Çanakakale EKOlojik Yaşam İnisiyatifi)**
Gıda ve ekoloji temelli faaliyetlerinin yanı sıra üretici ile tüketiciyi buluşturan girişimdir.
ÇANAKKALE
- 10** 2012 **Yeşil Ev**
2016 yılından bu yana aktif değil.
GAZİANTEP
- 11** 2012 **Küçükçekirdek Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-MALTEPE-KÜÇÜKÇEKİRDEK
- 12** 2013 **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-SERİER
- 13** 2013 **Doğal ve İnsan Dostu Topuluğu Destekli Tarrm Grubu (Tarrm Ekonomisi Bölümü)**
Ege Üniversitesi Topuluğu Destekli Tarrm Grupları
İZMİR- BORNova- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 14** 2014 **Halk Sağlığı TDT grubu**
Ege Üniversitesi Topuluğu Destekli Tarrm Grupları
İZMİR- BORNova- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 15** 2014 **Kadıköy Tüketim Kooperatifi**
Kooperatif girişiminin kuruluşu 2014, kooperatifin kuruluşu 2015 tarihindedir.
İSTANBUL-KADIKÖY
- 16** 2014 **Kadıköy Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 17** 2014 **BITÖT (Batı İzmir Topuluğu Destekli Tarrm Grubu)**
İZMİR-URLA
- 18** 2014 **Banaduru Gıda Topuluğu**
Adana'da kurulmuş ilk gıda topluluğudur.
ADANA
- 19** 2015 **DÜRTÜK (Direnen Üretici Tüketiciler Kolektifi)**
İstanbul kent bostanlarını destekler.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 20** 2015 **İzmir Yerel Tüketim Demerji TDT Grupları**
Toplam 3 grup vardır. Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İZMİR- KONAK
- 21** 2015 **HALK-BES-KOOP**
2013 yılında Aksaray'da üretime başlanmış, 2015 yılında İstanbul Taksim mekânında ve 2018 yılında Ankara Balıkesir mekânında Tüketim Kooperatifi etkinliğe başlamıştır. Halkeveri tarafından desteklenmektedir.
İSTANBUL-BEYOĞLU-TAKSİM
- 22** 2016 **GETO (Gezici EKOlojik Topuluğu)**
İzmir Karşıyaka'da kurulmuştur ve kuzey İzmir'de faaliyet gösterir.
İZMİR-KARŞIYAKA
- 23** 2015 **İktisat Bölümü TDT grubu**
Ege Üniversitesi Topuluğu Destekli Tarrm Grupları
İZMİR- BORNova- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 24** 2015 **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Artık aktif değil.
LÜLEBURGAZ
- 25** 2016 **Tıbbi Patoloji TDT Grubu**
Ege Üniversitesi Topuluğu Destekli Tarrm Grupları
İZMİR- BORNova- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 26** 2016 **KİTO (Kırsal EKOloji Topuluğu)**
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İZMİR-BAYINDIR
- 27** 2016 **HOMEROS Gıda Topuluğu**
İZMİR-BORNova
- 28** 2016 **Buca Doğal Ürünler Tüketim Kooperatifi**
İzmir ve çevresindeki tarımsal üretici kooperatiflerinin ürünlerini satışa sunar. Tarımsal ürünlerin bir kısmı ekolojik yöntemlerle üretilmiştir.
İZMİR-BUCA
- 29** 2016 **Koşuyolu Kooperatif Girişimi**
İSTANBUL-KADIKÖY-KOŞUYOLU
- 30** 2016 **Taksim Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEYOĞLU-TAKSİM
- 31** 2016 **Petekler Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ-LEVENT
- 32** 2016 **Permakamp Rıva Tüketim Kooperatifi**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 33** 2016 **100. Yıl Gıda Topuluğu**
ANKARA- ÇANKAYA- YÜZÜNCÜ YIL
- 34** 2017 **ÇİTTA (Çukurova İnsan, Tohum, Toprak Aktörleri)**
İlk Kuruluşu 2014, aktif gıda topluluğu haline gelmesi 2017'dir.
MERSİN
- 35** 2017 **Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 36** 2017 **Eskişehir Gıda Topuluğu**
ESKİŞEHİR
- 37** 2017 **Beşiktaş Tüketim Kooperatifi**
Kooperatif girişiminin ortaya çıkması 2017; Kooperatifin resmen kuruluşu 2020 tarihidir.
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ
- 38** 2017 **Temiz Hasat Tüketim Kooperatifi**
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ
- 39** 2017 **Çekirdek Üretici Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-FATİH-SURUÇ
- 40** 2017 **Kuzunguncuk Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-ÜSKÜDAR-KUZUNGUNCUK
- 41** 2017 **Koc Oskulan Gıda Topuluğu Girişimi**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İZMİR- TUZLA
- 42** 2017 **Orjinn Gıda Topuluğu**
Co-working mekânı olarak kurulmuştur.
İZMİR-BORNova
- 43** 2017 **Ekin Besin Düşün Gıda Topuluğu Girişimi**
Aktif değil.
İZMİR- KONAK
- 44** 2017 **Teknopark TDT Grubu**
Ege Üniversitesi Topuluğu Destekli Tarrm Grupları- Aktif değil.
İZMİR- BORNova- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 45** 2018 **Kuzey Adana Gıda Topuluğu**
ADANA
- 46** 2018 **Topal Karınca Tüketim Kooperatifi**
Pandemi nedeniyle aktivite duraklamıştır.
ANKARA- ÇANKAYA- YÜZÜNCÜ YIL
- 47** 2018 **Bardacak Gıda Topuluğu**
İzmirin Bardacak sokakları alır.
ANKARA-KUÇUKESAT-BARDACIK SOK.
- 48** 2018 **HALK-BES-KOOP**
2013 yılında Aksaray'da üretime başlanmış, 2015 yılında İstanbul Taksim mekânında ve 2018 yılında Ankara Balıkesir mekânında Tüketim Kooperatifi etkinliğe başlamıştır. Halkeveri tarafından desteklenmektedir.
ANKARA-YENİMAHALLE-BATIKENT
- 49** 2018 **Bostan'dan Tatavira'ya Gıda Topuluğu**
İstanbul kent bostanlarını destekler.
İSTANBUL-ŞİŞLİ
- 50** 2018 **Göztepe Kooperatifi**
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 51** 2018 **Şişli Tüketim Kooperatifi Girişimi**
İSTANBUL-ŞİŞLİ-MAĞAÇ
- 52** 2018 **Ataşehir Tüketim Kooperatifi**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
Kooperatif girişiminin ortaya çıkması 2018; Kooperatifin resmen kuruluşu 2020 tarihidir. Yerli Üretim Gıda Topuluğundan kooperatife dönüştürülmüştür.
İSTANBUL-ATAŞEHİR
- 53** 2018 **Bahçeşehir Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY
- 54** 2018 **Silivri Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-SİLİVRİ
- 55** 2018 **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-ANILCI
- 56** 2018 **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
UŞAK
- 57** 2018 **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-SİLİVRİ-YAVUZ SELİM
- 58** 2018 **Yıldıztepe Kooperatifi**
ESKİŞEHİR
- 59** 2018 **Parmakale Gıda Topuluğu**
Pandemi nedeniyle aktivite duraklamıştır.
DENİZLİ
- 60** 2018 **Bursa Gıda Topuluğu**
BURSA
- 61** 2019 **Büyükdere Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-SARIER-BÜYÜKDERE
- 62** 2019 **Yerdeniz Kooperatifi**
İSTANBUL-KADIKÖY
- 63** 2019 **Maltepe Kooperatif Girişimi**
İSTANBUL-MALTEPE
- 64** 2019 **Yerli Üretim Kooperatifi**
Yerli Üretim Demerji TDT Grupları
Pandemi nedeniyle kuruluşunda Yedigöller Demerji de destek vermiştir.
İSTANBUL-KADIKÖY-BOSTANCI
- 65** 2019 **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İZMİR-NAKULDERE
- 66** 2019 **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-MALTEPE-ÇÜLENSU
- 67** 2020 **Kentekodu Tüketim Kooperatifi**
OOTD ve Yüzüncü Yıl Mahallesinde öğrenim girişimdir.
ANKARA-ÇANKAYA-YÜZÜNCÜ YIL
- 68** 2020 **Güzel Gıda Topuluğu**
İZMİR-GÜZELBAHÇE
- 69** 2020 **Bayoğu Gıda Topuluğu**
Kuşe Yemek Kolektifinin deneyimine sahip çıkmaktadır.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 70** 2020 **Ayvalık Gıda Topuluğu**
BALIKESİR-AYVALIK
- 71** 2020 **Fethiye Gıda Topuluğu**
MUĞLA-FETHİYE
- 72** 2020 **Batı Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 73** 2020 **Doğu Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 74** 2020 **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-KARTAL
- 75** 2020 **Momo Anaokulu Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 76** 2020 **Merter Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
Artık aktif değil.
İSTANBUL-BAHÇELİEVLER-MERTER
- 77** 2020 **Kartal Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KARTAL
- 78** 2020 **Saadıye Gıda Topuluğu**
Yerli Üretim Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-SUADIYE

Şekil 3. Şekil 2'de gösterilen inisiyatiflerin isimleri ve açıklaması
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 4. Türkiye’de yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentlere göre dağılımı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 5. İnisiyatiflerin İstanbul kent içinde dağılımları (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Ankara, Eskişehir ve (artık aktif olmayan) Gaziantep kentleri dışında, Türkiye’deki tüm inisiyatifler Ege, Marmara ve Akdeniz bölgesinde, özellikle de kıyı kentlerinde, ortaya çıkmıştır. İnisiyatiflerin en çok yoğunlaştığı üç kent incelendiğinde, yoğunluğun kentlerin çekirdek alanları olan kent merkezinde ve kent merkezinin çevresindeki yerleşmelerde olduğu görülmektedir (Şekil 5, Şekil 7 ve Şekil 8).

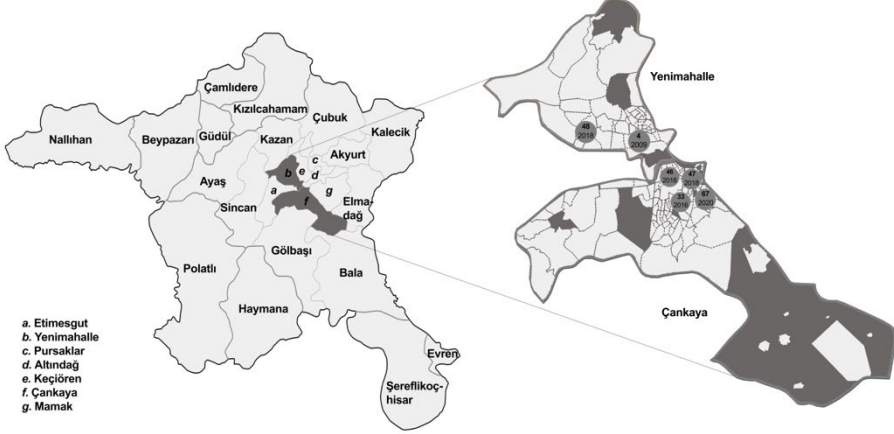

Şekil 6. İstanbul'da yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentteki dağılımı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

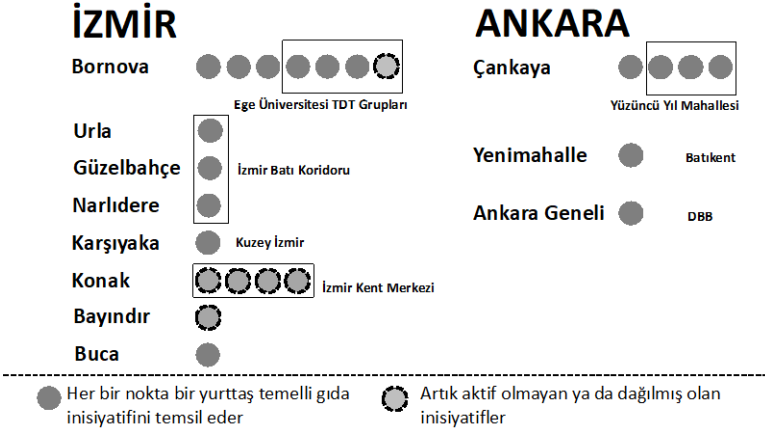
Şekil 7. İnişyatiflerin İzmir kent içinde dağılımları (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Öte yandan İstanbul’daki inisiyatiflerin İzmir’den farklı olarak kentin çekirdek alanında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Özellikle Şekil 5’te ve Şekil 6’da görüldüğü üzere Kadıköy ve Beyoğlu yoğunlaşmanın olduğu yerlerdir.

Şekil 8. İnisiyatiflerin Ankara kent içinde dağılımları
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Ankara’da ise Yüzcüncü Yıl Mahallesi’nde kentteki tüm inisiyatiflerin yarısı yer seçmiştir. İzmir’de kurulduktan sonra sürdürülebilmiş olan inisiyatiflerin yarı kırsal alanlarla ilişkili ve üreticileri de örgütlenmeye aktif dahil edebilen örgütlenmeler olduğu görülmektedir.

Şekil 9. İzmir’de ve Ankara’da yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentteki dağılımı
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Tablo 2. İstanbul, Ankara ve İzmir’de YTGİ’lerin kuruluş yıllarına göre dağılımları (Aktif olmayan inisiyatifler gri renkle gösterilmiştir. Kısaltmalar: GT; Gıda Topluluğu, Koop: Kooperatif, TK: Tüketim Kooperatifi, TDT: Topluluk Destekli Tarım Grubu, KG: Kooperatif Girişimi). (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Yıl	İstanbul	İzmir	Ankara
2004	Anadolu'da Yaşam		
2005	Bir Umut		
2008	BÜKOOP		
2009			DBB
2010	Güzelyalı GT		
2012	Küçükyalı GT		
2013	Dayanışma Koop	Tarım Ekonomisi TDT	
2014	1. Kadıköy GT 2. Kadıköy TK	1. Halk Sağlığı TDT 2. BİTOT	
2015	1. DÜRTÜK 2. HALK-BES-KOOP	1. İktisat Bölümü TDT 2. Yerel Tohum TDT 3. GETO	
2016	1. Taksim GT 2. Petekler GT 3. Permakamp 4. Koşuyolu KG	1. Tıbbi Patoloji TDT 2. KİTO 3. HOMEROS 4. Buca Doğal Ürünler TK	100. Yıl GT
2017	1. Kuzguncuk GT 2. Koç Okulları GT 3. Beşiktaş TK 4. Temiz Hasat TK 5. Çekirdek Türetici GT	1. Teknopark TDT 2. Origin GT 3. Ekin Besin	
2018	1. Ataşehir TK 2. Bahçeşehir GT 3. Silivri GT 4. Bostan'dan Tatavla'ya 5. Göztepe GT 6. Şişli KG 7. Dayanışma Koop 8. Anadolu'da Yaşam	1. Buca Doğal Ürünler TK 2. BBOM Renkli Gökkuşuğu GT	1. HALK-BES-KOOP 2. Topal Karınca TK 3. Bardack GT
2019	1. Büyükdere GT 2. Yerdeniz TK 3. Maltepe KG 4. Yeryüzü KOOP 5. Anadolu'da Yaşam	Dayanışma Koop	
2020	1. Beyoğlu GT 2. Dayanışma Koop	Güzel GT	Kentekonu TK

Tablo 2’de İstanbul, İzmir ve Ankara’da inisiyatiflerin kuruluş yıllarına göre dağılımları, Tablo 3’te üç ana kent dışında inisiyatiflerin bulunduğu illerde kuruluş yıllarına göre dağılımlar görülmektedir. İstanbul’da kuruluş tarihlerine ulaş-

lamamış olan dört inisiyatif hariç tutularak, özellikle 2015 yılını izleyen dönemden sonra inisiyatiflerin göreceli olarak daha yoğun biçimde kurulduğu görülmektedir. Ankara ve İzmir’de İstanbul’daki sayıda inisiyatif olmadığından doğrudan karşılaştırma yapmak çok olanaklı görünmese de İzmir’de 2017 yılından sonra bir duraklama, Ankara’da ise aynı dönemde bir hareketlenme görülmektedir.

Tablo 3. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki kentlerde Türkiye’deki YTGİ’lerin kuruluş yıllarına göre dağılımları (Aktif olmayan inisiyatifler gri renkle gösterilmiştir. Kısaltmalar: GT; Gıda Topluluğu, Koop: Kooperatif). (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

	2009	2012	2014	2015	2017	2018	2019	2020
Adana			Banadura GT			Kuzey Adana GT		
Antalya					Antalya GT			1.Batı Antalya GT 2.Doğu Antalya GT
Balıkesir	Başka Bir Gıda	Yaşam Dostu						Ayvalık GT
Bursa							Bursa	GT
Çanakkale		ÇAYEK						
Denizli							Pamukkale GT	
Eskişehir		DÜTEG			Eskişehir GT		Yıldıztepe Koop	
Gaziantep		Yeşil Ev						
Lülebur- gaz				Dayanışma Koop				
Mersin					ÇİTTA			
Muğla								Fethiye GT

İstanbul, İzmir ve Ankara dışındaki kentlerde kuruluş yıllarına göre inisiyatifler incelendiğinde, Başka Bir Gıda Mümkün (Balıkesir) inisiyatifi hariç tutulduğunda, 2012 yılı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca 2012, 2017,

2019 ve 2020¹⁰ yılları diğer yıllarla karşılaştırıldığında inisiyatiflerin sayısı ve ortaya çıktığı kentlerin çeşitliliği bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak denilebilir ki, 2016 yılından sonra hem Türkiye'deki inisiyatif sayısı artmış hem de inisiyatiflerin görüldüğü kent sayısında artış olmuştur. Bunun nedenleri arasında gıda çalıştaylarının başlangıç tarihinin 2016 yılı olması gösterilebilir. Gıda çalıştayları, tarım-gıda sistemine dönük ve ekolojik kaygıları olan gruplar için yeni bir örgütlenme kanalı olarak gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri, topluluk destekli tarım gibi oluşumların olduğunu ve bu oluşumların kurulması ve sürdürülmesi için nelerin önemli olduğunu farklı kitlelere hem toplantılarla hem de toplantıların sosyal medya ve diğer kanallar aracılığı ile duyurulan sonuçları ile aktarmıştır. Bu bakımdan örgütlenme hevesine sahip olan gruplar için bu toplantıların ilham verici olduğu söylenebilir. Kimi inisiyatiflerin İzmir'de yapılan çalıştaylardaki paylaşımların desteğiyle kurulmuş olması bu durumu desteklemektedir (Özatağan ve Karakaya Ayalp, 2021). Ayrıca bu buluşmalar vasıtası ile inisiyatifler arasında bilgi alışverişi, bazı ürünler için ekolojik üretim yapan üreticilere ulaşabilme şansı, işleyişte kullanılan bazı yöntemlerin ve kaynakların paylaşılması gibi pratiğe dönük bilginin müşterekleşmesi de kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Fonte (2008)'nin aktarımı ile bu tip yerel ağlar vasıtasıyla herhangi bir kitaptan ya da okuldan öğrenilemeyecek olan yerel üreticilerin örtük bilgisinin paylaşımı mümkün olabilmiştir. Yine bu toplantılar kentsel ölçekte de yerel buluşmalar yapılmasının önünü açmıştır. Bir diğer neden kurulmuş olan inisiyatiflerin yeni inisiyatiflere kaynaklık etme potansiyelidir. Özellikle, İstanbul'da, Ankara'da ve İzmir'de 2016 yılı ve öncesinde kurulmuş olan bazı örgütlenmeler 2016 yılı sonrasında kurulmuş olanlarla dayanışma gösterebilmiştir. Diğer yandan, 2016 yılı ve sonrasında inisiyatiflerin görünürlüğünün sosyal medya kanallarındaki artışı da önemlidir. Bu durum daha geniş kitlelerin dikkatini çekmek bakımından önemli olmuştur.

Türkiye'de YTGİ'lerin ortaya çıkmaya başladığı tarihlerin yaklaşık 15 yıl öncesine dayandığı düşünüldüğünde yukarıdaki değerlendirmelerin ancak bu zaman kesiti hakkında bilgi verebildiği ve üst anlatılar yapmak için bu sürenin yetersiz kalacağı açıktır. Türkiye'deki YTGİ'lerin 2016 yılından bu yana gerçekleşmekte olan buluşmalar ve örgütlenmelere bakıldığında bir dayanışma ağına doğru evrildiği söylenebilir. Ayrıca, özellikle üç ana kentte ortaya çıkmış olan inisiyatiflerin yer seçimleri, İstanbul'da

¹⁰ 2020 yılında küresel ölçekte etkisini gösteren COVID-19 salgını ve pandemi süreci ile inisiyatifler fiziki mekanda bir araya gelemediğinden yeni inisiyatiflerin kurulması süreci aksamıştır.

Gezi olaylarını takip eden mahalle forumları ve benzeri örgütlenmelerin bir kısmının ilerleyen dönemde kent ve gıda savunusuna yöneldiği¹¹ ve bu örgütlenme dinamiklerinin bir kısmının başka kentlerde de benzer izlekleri takip ettiği söylenebilir. Kadirbeyoğlu ve Konya (2017)’nin analizleri göstermektedir ki, Türkiye’de alternatif gıda hareketi üç sürecin sonucu olarak ortaya çıkma eğilimi göstermiştir; çevre ihtilafları karşısında verilen mücadeleler, sendikal mücadelelerle ilişkili biçimde sendikal aktivizm ve sağlıklı, erişilebilir gıda için kişisel ya da kolektif talepler.

İnisiyatifler arasında, özellikle, alt gelir gruplarının da adil ve sağlıklı gıdaya erişimine odaklanan ya da odaklandığını iddia eden, bu sorunu merkezine alan inisiyatiflerin sayısı çok sınırlı olmakla birlikte bu inisiyatiflerin görece daha marjinal bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. HALK-BES-KOOP, Bir Umut Derneği, Dayanışma Kooperatifi ve Anadolu’da Yaşam Kooperatifi bu örnekler arasında sayılabilir. Bu inisiyatiflerin kentlerde ya da Türkiye’de yer seçimine de bakıldığında farklılık gösterdiği görülmektedir. Yanı sıra, tüm inisiyatiflerin zaman zaman dile getirdiği ancak yazında yer bulamamış bir başka konu da bu örgütlenmeler aracılığı ile tüketiciye ulaşan gıdaların fiyatlarının piyasa fiyatlarından daha yüksek olduğudur. Çoğunlukla fiyatlar market, pazar vb. kanallarla satılan piyasa fiyatlarından daha yüksek, “organik pazar”larda satılan ürün fiyatlarından daha düşüktür. (Bakınız Tablo 4). Bu da doğrudan alt gelir grubundaki tüketicilerin bu örgütlenmeler aracılığı ile sunulan “sağlıklı, ekolojik ve sürdürülebilir” gıdaya erişimini zorlaştırmaktadır.

¹¹ İstanbul’da Kadıköy’de ortaya çıkan mahalle forumları Kadıköy Tüketim Kooperatifinin kurulmasına kaynaklık eden örgütlenmelerdendir (Karakaya, 2016).

Tablo 4. İnisiyatifler, zincir süpermarketin sanal satış mağazası ve organik pazar fiyatları karşılaştırması (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir)¹².

ÜRÜN	İNİSİYATİF A-İZMİR		İNİSİYATİF B-ANKARA		İNİSİYATİF C-İSTANBUL		ZİNCİR SÜPERMARKET SANAL SATIŞ MAĞAZASI		ORGANİK PAZAR A-İSTANBUL	
	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük
Zeytinyağı (LT)	45	26	90	40	65	46	51,5	26,9	110	60
Elma Sirkesi (LT)	60	20	60	50	72	14	25	4,7	50	40
Kuru Üzüm (KG)	60	38	60	50	X	X	58	38	125	
Üzüm Pekmezi (KG)	80	35	62	40	56	51	72,5	22,5	78	52
Patates (KG)	7		7		7		11,8	2,25	12	
Kuru Soğan (KG)	7		7		6		15,75	1,5	12	
Erişte (KG)	30	15	20		36	23	33,5	10	55,5	30
Tam Buğday Unu (KG)	X	X	24	11	10	8,5	8,9	4,75	7	10
Kereviz (KG)	8		24		9		5,95		15	
Kıvrıkcık-Marul (ADET)	5		10	6	6		3,45		10	8
Bulgur (KG)	X	X	39	20	24	22	11,9	4,95	22	10
Domates Salçası (KG)	50	20	45		34	12	40	7,5	79,5	30
Çiçek Balı (KG)	110	65	200	110	113	82	105	32,35	242	70
Ekmek-Tam Buğday (600-700 GR)	20	17	18		26	16	13,65	6	35	27
Yumurta (ADET)	2,5	1,5	2,1	1,75	1,6		2,4	0,86	2	1,5

Ek olarak, Türkkkan (2019)'a göre; AGA'ya yönelik ayrımcılık tartışmaları çerçevesinde İstanbul'daki inisiyatiflerde kendilerini gıda aktivisti olarak tarif eden, varsıl ve kendilerinin ya da partnerlerinin hamileliği döneminde bir inisiyatife dahil olmuş olan "temiz ve taze gıda" ile ilgilenen "anneler", annelik rolü üzerinden kendilerini hem daha alt sınıf annelerden hem de anne olmayan gıda aktivistlerinden ayırmaktadır. Bu durum

¹² Fiyatlar ürünlerin sağlık, besleyicilik, hayvan refahı vb. açılardan niteliğini yansıtmamaktadır. Tabloda sadece ürünlerin en yüksek ve en düşük fiyatlarına TL cinsinden yer verilmiştir. Ürünler Mart 2021 fiyatlarını yansıtmaktadır. İnisiyatiflerde her dönem her ürün satışa sunulmadığı için bu tabloda yer verilen ürünler Mart 2021'de tabloda yer alan örgütlenme ve satış kanallarında ortaklaşan ürünler arasından yaygın tüketim ürünleri ve mevsimsel ürünler olması önceliğine göre seçilerek dahil edilmiştir.

Karakaya (2016)’nın “yeni aktörler, yeni bir değer sistemi ve yeni ifade biçimleri” aktarımında bir tür alt kimlik inşası biçiminde karşılık bulmaktadır.

Gelir gruplarına yönelik tutumla ilişkili olarak, üç ana kentte iniyatiflerin ortaya çıktığı yerleşmeler YTGİ’ye yöneltilen “kentsoylu, orta sınıf ya da üst sınıf, beyaz yakalı olgusu” olma halini destekler niteliktedir. İstanbul’da Kadıköy ve Beyoğlu, Ankara’da ODTÜ ve hemen yanındaki Yüzüncü Yıl Mahallesi ön plana çıkmaktadır. İzmir’de ise diğer iki kentten farklı olarak tarımsal üretimin sürekliliği iniyatiflerin yer seçiminde önemli bir etken olarak görülmektedir. Kent merkezinin çeperinde ancak kırsal alanlarla fiziksel ve sosyal ilişkileri olan Bornova, Urla, Güzelbahçe ve Gediz havzası girişindeki Karşıyaka gibi yerleşmeler örgütlenmelerin yer seçtiği alanlardır. Bu yerleşmelerin ortak özellikleri; sosyo-ekonomik yapı, ilçeler arası gelişmişlik sıralaması gibi nitelikler bakımından İzmir’in görece “gelişmiş” yerleşmeleri olmalarıdır.

Bir başka dikkat çekici konu üç kentte ilk ortaya çıkan iniyatiflerde üniversitelerin rolüdür. İstanbul’da 2004 yılında ortaya çıkan Anadolu’da Yaşam Tüketim Kooperatifi’nden sonra BÜKOOP (Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi)’dur. İzmir’de Ege Üniversitesi topluluk destekli tarım gruplarıdır. Ankara’da DBB örgütlenmesinin kurucu ekibinde ve koordinasyon ekibinde ODTÜ mensubu akademisyenlerin olduğu düşünüldüğünde her üç ilde de ilk örgütlenmelerde akademisyenlerin girişimi görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de de yaklaşık son on beş yılda ortaya çıkmış olan Alternatif Gıda Ağları (AGA)’na ve Yurттаş Temelli Gıda İniyatifleri (YTGİ)’ne yönelik olarak yapılan keşifsel araştırma sunulmaktadır. Çalışmada, dünya yazınındaki tartışmalar kavramsal olarak ele alınmış, derlenmiş ve YTGİ Türkiye vakası ortaya konmuştur. Bu kapsamda 80 adet iniyatifin hem Türkiye’deki hem de örgütlenmelerin yoğunluk bakımından öne çıktığı üç metropol kent olan İstanbul, Ankara ve İzmir’deki yer seçimleri tartışmaya açılmıştır.

Türkiye’de ortaya çıkmış olan iniyatifler; yer ve kuruluş yılı bilgileri ile çeşitli niteliklerini kapsayacak biçimde Türkiye ölçeğinde haritalanmış ve mekânsal dağılımları değerlendirilmiştir. Çalışmada, topluluk destekli tarım grupları, gıda toplulukları, katılımcı garanti sistemi grupları ve tüketim kooperatifleri ele alınmıştır. Türkiye’de iniyatifler yaklaşık son 15 yılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle, çalışmanın bulguları ancak

bu kısıtlı zaman dilimine yöneliktir. Bu bakımdan, Türkiye’de YTGİ örgütlenmesine dönük meta anlatılar üretmek yanlış olacaktır. Gelecekte yapılacak olan çalışmaların bu araştırmanın bulgularını derinleştirerek sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, güç ve siyaset ilişkileri, sivil toplum ve toplumsal hareketler, tüketici ve üreticilerin rolleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi konularda da yeni açınımlar üretmesi Türkiye vakasına dönük birikimi derinleştirecektir.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki; Türkiye’de ulusal ölçekte ve kent- sel ölçekte YTGİ’lerin yer seçimi çeşitli belirli alanlarda yoğunlaşmalar göstermektedir. Öncelikle, inisiyatiflerin neredeyse yarısı İstanbul’dadır. İzmir ve Ankara kentleri İstanbul’u takip etmektedir. Bu üç metropol kentin dışında, kentlerde ortaya çıkan inisiyatif sayısı üçü geçmemektedir. Türkiye’de İstanbul dışında ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse tamamı Ege ve Akdeniz bölgesinde ve özellikle kıyı kentlerindedir. Bu kentlerin büyük kısmı kentleşme oranı, sivil toplum hareketliliği, sosyo-ekonomik gelişmişlik vb. bakımlardan Türkiye’nin önemli kentleri arasındadır. İni- siyatiflerin en fazla sayıda olduğu üç kent incelendiğinde, yoğunluğun kent merkezlerinde ya da kent merkezinin çevresindeki yerleşmelerde oldu- ğu görülmektedir. Dünyada da tarım-gıda sistemini dönüştürmek üzere örgütlenen tabandan gelen hareketlerin ve inisiyatiflerin yer seçim- leri benzer özellikler göstermektedir. Kentlerin nitelikleri gıda pratiklerini biçimlendirmekte ve dönüştürmekte önemli role sahiptir (Cohen ve Lieva, 2015) ve kentler yeni bir gıda sistemine dönüşümde anahtar özellikte me- kanlardır (Moragues-Faus ve Morgan, 2015). Bu bakımdan, Lawhon ve Murphy (2012), coğrafyanın örgütlenmenin ortaya çıkmasında ve gelişim sürecinde belirleyici olduğunu aktarmışlardır.

AGA, temelde mevcut ana akım tarım-gıda sisteminden ayrışma iddi- asını taşıdığı sürdürülebilirlik, ekolojik olma, yerel olma vb. bakımların- dan incelendiğinde bulanık bir görüntü ortaya koymaktadır. Bunun yan- ında, ana akım sisteme “alternatif olma” iddiasının gerçekliği de eleştiri konularındandır. Türkiye’deki YTGİ’lerde alternatif olma hali; ana akım, ekosisteme zarar veren ve neoliberal olana direnç göstermeyi ve ondan ayrışmayı temsil etmektedir. Bu bakımdan söylemde de alternatif kav- ramlara başvurulur. Bunlardan bir tanesi olan agroekoloji, Türkiye’deki örgütlenmelerde, toplantılarda, uygulamada ve anlatılarda sıkça başvu- rulan ve kullanılan bir kavramdır. Agroekoloji, neoliberal politikalara ve baskın tarım-gıda sistemine karşı bir mücadele aracı olarak görüle de güç

ilişkileri agroekolojinin baskın rejime uyum sağlamak zorunda mı kalacağını yoksa onu dönüştürmekte başarılı mı olacağını belirleyen ana unsurdur (Levidow vd., 2014). Gopalan (2001)’a göre, mevcut hali ile agroekoloji küçük ölçekli tarımsal üreticileri savunmak ve endüstriyel tarım sistemi karşısında bir alternatif olarak durmak bakımından idolleştirilerek hikayeleştirilmiştir. Ancak politik ve kurumsal güç kazanırsa ve tüketicinin gücünü arkasına alırsa dönüştürme gücüne sahip olabilecektir (Bilali, 2019). 2020 yılında pandemi sürecinde Türkiye’de ulusal ölçekte örgütlenen ve online toplantılar aracılığı ile bir araya gelen, çok sayıda inisiyatifin ve üreticinin katılım gösterdiği “Gıda Hareketini Büyütmek” toplantılarında tartışmaya konu olan politikleşme, politik söylem üretme ya da gıdanın politik ekonomisini tartışmaya açma girişimleri kısmen “çekinceli” bir karşılık bulabilmiştir ve baskın olan eğilimin “güvenli alan yaratmak”¹³ olduğu söylenebilir. Bunun yanında, Hazar-Kalonya ve diğerlerine göre (2020), Türkiye’de agroekoloji kavramının ana akım endüstriyel tarım savunucusu olan politika yapıcı ve uygulayıcılar tarafından da kullanılmaya başlanması kavramın içeriğinin boşaltılması riskini gündeme getirmiştir.

Türkiye’de alternatif gıda hareketi, üst örgütlenmesi olan bir yapı değildir. Türkiye’de faaliyet gösteren inisiyatifler arasında küresel ölçekte örgütlenmiş olan URGENCI gibi örgütlerle ilişkili olanların sayısı da sınırlıdır. Bu parçalı örgütlenme hali, inisiyatiflerin gıda egemenliği, gıda adaleti, gıda güvenliği ve gıda güvencesi gibi kavramlar bağlamında fi-kirsel ve ilkesel dayanaklarındaki farklılaşma ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’de gıda hareketinin ortak bir hedefe yönelmesini zorlaştırmaktadır. Yukarıda bahsi geçen agroekoloji bağlamındaki tartışmaya paralel olarak bu durum, hem inisiyatiflerin bütünüünün güçlü bir dayanışma kuramaması, hem de bireyselleşmesi ile sonuçlanma riski barındırmaktadır. Ayrıca, bütüncül bir örgütlenmeyi kuramamak, inisiyatifleri – olası bir yasal düzenleme ile bu tip örgütlenmelere yönelik ortaya çıkacak herhangi bir olumsuzluk karşısında- kırılğanlaştırma riski de taşımaktadır. Diğer yandan, 2016 yılından bu yana süren çalıştaylar ve ulusal ölçekte fi-lizlenmeye başlayan örgütlenme girişimleri de hem inisiyatiflerin sayıca artmasında hem de dayanışmanın yol almasında önemli rol oynamıştır.

İnisiyatiflerin örgütlenme yapısındaki bir diğer kırılğanlık da ücretsiz gönüllü emeğine dayalı olarak kurulmuş olmalarıdır. Türkiye’de kapanan

¹³ Bu güvenli alan, örgütlenmeler için hem inanılan ve savunulan ilkelerin korunması hem de örgütlenmenin kendi yaygınlaşma ve büyüme dinamiğini üretebilmek için yaratılan bir güvenli alandır.

ya da sürdürülemeyen inisiyatiflerin bir kısmı gönüllü ekşiği ve tüm örgütlenme yükünün küçük bir çekirdek grup ya da birkaç kişi tarafından yürütülmesi nedeniyle bu şekilde bir son ile neticelenmiştir. Bir diğer kırılma ise farklı ürünler için, özellikle de taze sebze ve meyve için, yerel ve ekolojik üreticilerin bulunamamasıdır. İnisiyatiflere göre, hem bu türden üreticiler nadirleşmiş hem de “temiz” üretim yapılabilecek olan toprak varlığı daralmıştır.

Türkiye’de YTGİ’lerin örgütlenmesine, gelişimine ve bu makalenin konu ettiği mekansal dağılımına dair görüntüyü ortaya çıkaran bir diğer unsur da güç ilişkileridir. Bilali (2019)’ye göre, sürdürülebilir geçişim doğası gereği politiktir ve güç dağılımı ile eşitlik konuları alternatif gıda inisiyatiflerinin her türünde merkezi bir konumdadır. Görülmektedir ki, kentsel gıda peyzajı¹⁴ farklı kamusal yapıların, sivil toplumun ve şahısların etkileşimi ile biçimlenen bir yapı olarak; örgütlenmede güç ilişkilerinin varlığına dayalı bir politik meşruiyet kurar (Moragues-Faus ve Morgan, 2015). Bu meşruiyetin kurulmasında güçlü aktörlerin varlığı elzemdir (Hermans vd., 2013). Türkiye’de siyasa yapıcı yahut siyaset içinden aktörlerden henüz YTGİ örgütlenmesine dönük bir girişim görülmemiştir¹⁵ ve Türkiye’deki aktörlerin tamamı ya tabandan gelen hareketler biçiminde ortaya çıkmış, ya ekoloji savunusunu temel alan sivil toplum örgütleri tarafından desteklenerek ortaya çıkmış ya da üretici gruplarının girişimleri/destekleri ile görünür olmuştur. Bu bakımdan, Türkiye’deki YTGİ’lerin hem örgütlenme sürecinde hem de görünürlüğü sağlamasında görece “tanınmış” olan sivil toplum örgütleri, üretici örgütleri, sivil inisiyatifler, akademik gruplar ve benzerlerinin yer alması; bu örgütlenmenin yaygınlaşmasında olumlu etki üretmektedir. Diğer yandan görece marjinal konumda olan, alt gelir gruplarının da sağlıklı ve adil gıdaya erişimini dert edinen, fakat kaba bir ifade ile “popülerliği” daha düşük olan inisiyatiflerin görünürlüğü de daha düşüktür. Bu durumu hem ortak katılımlı gıda çalıştaylarında, hem ‘Gıda Hareketini Büyütmek’ toplantılarında hem de Türkiye’deki alternatif örgütlenmeleri haritalayan ya da listeleyen kanallarda gözlemek mümkündür.

Dünya yazınında sıkça alt gelir gruplarının erişimi bağlamında eleştirilen ve bir kentsoylu, orta/üst sınıf örgütlenmesi olarak değerlendirilen YTGİ’ye Türkiye’deki bağlamında bakacak olursak, örgütlenmenin

¹⁴ “Foodscapes” kavramının karşılığı olarak yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁵ Bu durumun tek istisnası Bursa Nilüfer Belediyesi tarafından Mayıs 2021’de kurulmuş olan Nilüfer Belediyesi Gıda Topluluğu’dur.

mekânsal dağılımı değerlendirilip, alt gelir gruplarını hedef alan inisiyatiflerin sayısına bakıldığında bu eleştirinin karşılık bulduğu söylenebilir. Üç ana kentte ilk örgütlenme örneklerinden olan inisiyatiflerin ya akademisyenler tarafından kurulmuş ya da akademisyenlerin desteği ile kurulmuş olması da inisiyatiflerin içinde yer alan tüketicilerin sosyo-ekonomik profiline dair fikir vermektedir. Yanı sıra, tüketicilere ulaştırılan gıdaların piyasa fiyatlarının üstünde olması da yine bu örgütlenmeleri alt gelir grupları için erişilemez duruma getirmektedir. Bu durumu, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir’de inisiyatiflerin mekânsal yer seçim örüntüsü desteklemektedir. Yer seçimi örüntüsü ilçeler düzeyinde incelendiğinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında (Yılmaz vd., 2019) üst sıralarda bulunan Beşiktaş, Kadıköy, Bornova, Konak, Çankaya gibi ilçeler öne çıkmaktadır.

Extended Abstract

Alternative Food Networks and Civic Food Initiatives in Turkey

*

Emel Karakaya Ayalp
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Alternative Food Networks (AFNs) are defined as the network structure formed by agricultural producers, consumers, consumer groups and other actor groups participating in the food system to produce alternatives for the industrial, established, mainstream and standardized food system. Therefore, they are characterized as a part of the system that shortens the distance between producers and consumers by adhering to the principles of sustainability and by offering new procurement channels such as consumption cooperatives, community supported agriculture, farmers' markets, buyers' clubs and so on. In relation to its oppositional attitude towards mainstream industrial food regime, it has gained remarkable importance during the last three decades in the world. Turkey as being no exception to this process, AFNs became more widespread particularly during the last decades in Turkey.

AFN is often associated with social and environmental movements and is qualified with concerns such as the sustainability of agricultural production, social justice for rural and for peasants, consumer health, animal welfare, food sovereignty, food security and food safety. In this perspective, it differs from conventional food system and covers small scale agricultural production, family farming and small holder production. Additionally, it is claimed to have the capacity to re-socialize and re-spatialize food, to reveal the information about the quality of food and to create communication channels between the producers and consumers. It is also emphasized that AFNs have the potential to transform consumption culture and consumption style and to be at the core of a new rural development paradigm. However, criticism raised against the potentials and oppositional attitude of AFNs towards mainstream industrial food system, AFNs are not very reliable for competing

with the mainstream agro-food regime when the inequalities in economic relations are examined. It is open that AFNs conception covers diverse, varying practices that can be organized in different localities, but the concept is also fragmented, dispersed, and does not have clarity.

The practices in the scope of the concept are expressed with sub-concepts in the literature. Shortened food supply chains, localized agro-food system, new peasantry, and civic food networks (CFNs) are primary of these sub-concepts. CFNs and its micro scale organization, civic food initiatives (CFIs) are original and new forms of organization established between producers and consumers, opposed to the trends of the global food system and to the globalization of food. Examples of such initiatives are community supported agriculture groups, participatory guarantee systems, consumer cooperatives, buyers’ clubs, purchasing groups, box projects, collective urban gardens and grow up yourself groups. Civil society and consumer organizations have an important place in CFIs. It contributes to develop relation between urban and rural, consumer and producer and to shorten distance from farm to fork. It triggers new forms of food citizenship, new forms of cooperation between different actors in food production, procurement, processing, and consumption. It also can positively influence the dissemination of new and sustainable agricultural production techniques and the new discourse to construct a new food system.

Related to discussions above, this article tackles with AFNs which have emerged approximately in the last fifteen years in Turkey and discusses Civic Food Initiatives CFIs in a historical manner in Turkey. For this purpose, the research reviews AFS literature, discusses the history of organization and presents spatial pattern of CFIs in national scale in Turkey. Thereby, an image of CFIs in terms of their emergence dates, spatial distribution and spatial agglomerations are exhibited.

The study primarily aims at contributing the literature by examining agency in the alternative agro-food networks through research on micro scale organizations as initiatives, and by fulfilling the lack of spatiality and geography in sustainable agro-food system and organizations. Therefore, this article targets to contribute to the literature of alternative food networks by both addressing micro-scale civic initiatives and by evaluating these initiatives within the scope of Turkey case from a spatial/geographical perspective.

Depending on exploratory research, the data sources, which are restricted with CFIs, used in the study are composed of social media scanning, partici-

patory observation, unstructured interviews and short contacts, those resources and reports that can be accessed on the internet and other secondary sources. Research depends on the data that is collected between 2016 and 2020 and includes 80 initiatives.

The most important limitation and challenge of the research can be defined as accession to data sources and collection of data due to the lack of a unifying organization and/or inclusive environment for AFNs in Turkey, and the scattered and limited data sources. Since data sources are almost non-existent, the data can only be collected by systematically following the development of initiatives and due to the lack of an inclusive network of initiatives in Turkey, the role of personal relations and contacts of the researcher are mandatory to create a data set. In this respect, the other contribution of this study to the related field is being a data source for further studies in Turkey case.

Results of research show that CFIs in Turkey points out spatial agglomerations. In line with spatial agglomerations, the discussions in the literature of critical food studies are partially observed in the case of CFIs in Turkey. The fact that CFIs is stuck in the middle class/upper class, bourgeois and white-collar profile, mentioned in the literature, is reflected in the location choices and qualities of the initiatives in Turkey. This is also supported by the location choices of the initiatives within the city. One of the results of the study is that almost half of the initiatives emerging in Turkey are located in Istanbul and the other distribution is concentrated on the coastal line.

Kaynakça/References

- Alaboz, M. ve Yıldız Sarı, S. E. (2017). *Gıda toplulukları çalıştayı sonuç raporu*, Yeryüzü Derneği - 6. 18 Ekim 2018 tarihinde https://drive.google.com/file/d/0B9kr66xU_6faRG9KtklZNW5FLVU/view adresinden erişildi.
- Anderson, C. R., McDonald, W., Gardiner, J.-L., ve McLachlan, S. M. (2014). Navigating the fault lines in civic food networks. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 4 (3), 79–99. doi: <http://dx.doi.org/10.5304/jafscd.2014.043.009>
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş tarım sorunu ve yeni köylülük. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43, 43-63.
- Bele, B., Norderhaug, A. ve Sickel, H. (2018). Localized Agri-Food Systems and Biodiversity. *Agriculture*, 8 (22).
- Bilali, H., E. (2019). Research on agro-food sustainability transitions: A systematic review of research themes and an analysis of research gaps. *Journal of Cleaner Production*, 221, 353-364.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) (2007) *Profitability and sustainability of urban and peri-urban agriculture. Agricultural Management, Marketing and Finance Occasional*

- Paper. Roma, İtalya, FAO. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://ruaf.org/assets/2019/11/Profitability-and-Sustainability.pdf> adresinden erişildi.
- Born B. ve Purcell M. (2006). Avoiding the local trap: Scale and food systems in planning research. *Journal of Planning Education and Research*, 26(2), 195-207.
- Bos, E. ve Owen, L. (2016). Virtual reconnection: The online spaces of alternative food networks in England, *Journal of Rural Studies*, 45, 1-14.
- Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKÖOP) (2013, 10 Temmuz). Tüketim kooperatifi nedir? (BÜKÖOP Toplantı Notları), *Zehirsiz Ev*.
- Cohen, N. ve Ilieva, R.T. (2015). Transitioning the food system: a strategic practice management approach for cities, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 17, 199-217.
- Corsi, A., Barbera, F., Dansero, E. ve Peano, C. (Der.). (2018). *Alternative food networks. An interdisciplinary assessment*. İsviçre: Palgrave Macmillan.
- Daigle, M. (2019). Tracing the terrain of indigenous food sovereignties. *Journal of Peasant Studies*, 46 (2), 297-315. doi: 10.1080/03066150.2017.1324423.
- Doğançayır, C. M. (2018). Umut Arşivi: Alternatif gıda mekanları haritası, *Beyond İstanbul*, 3, 112-118.
- Doğançayır, C. M. ve Kocagöz, U. (2018). Alternatif gıda inisiyatifleriyle söyleşi, *Beyond İstanbul*, 3,72-112.
- European Community of Consumer Co-operatives (EuroCoop) (2008). *Consumer cooperatives*. 12 Aralık 2020 tarihinde https://web.archive.org/web/20120325010525/http://www.eurocoop.org/dmdocuments/publication_report/ConsumerCooperatives08.pdf adresinden erişildi.
- Fonte, M. (2008). Knowledge, food and place. A way of producing, a way of knowing. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 200-222.
- Friedmann, H. (2005). From colonialism to green capitalism: social movements and emergence of food regimes. F. H. Buttel ve P. McMichael (Der.), *New directions in the sociology of global development* içinde (ss. 227-264), Amsterdam: Elsevier.
- Geels, F., W. (2002). Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case study, *Research Policy*, 31(8-9), 1257-1274.
- Gopalan, C. (2001). Achieving household nutrition security in societies in transition: an overview. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 10, 4-12.
- Grasseni, C. (2013). *Beyond alternative food networks. Italy's solidarity purchase groups*. Londra, Sydney, New Delhi, New York: Bloomsbury.
- Grauerholz, L. ve Owens, N. (2015). Alternative food movements. J. D. Wright (Der.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* içinde (ss. 566-572). Orlando: Elsevier.
- Guthman, J. (2008). Bringing good food to others: Investigating the subjects of alternative food practices. *Cultural Geographies*, 15(4), 431-447.
- Harris, E. (2009). Neoliberal subjectivities or a politics of the possible? Reading for difference in alternative food networks, *Area*, 41 (1), 55-63.

- Hazar-Kalonya, D., Ayalp, E., Karakaya Ayalp, E., Candan Demirkol, E., Özden, F., Yıldız, M.Y. vd. (2020). Korona günlerinde tarım ve gıda politikalarını yeniden düşünmek. İ., Olgun, S. Dinç, K. Çılgın ve E. Turgut (Der.), *Spektrum 02 tasarım rehberleri, pandemide ve post-pandemide toplum ve mekan: görüşler, öngörüler, öneriler içinde* (ss. 117-121).
- Henderson, E. (2010, Şubat). Community supported foods and farming. Urgenci konferansında sunuldu. Kobe, Japonya. 6 Ocak 2021 tarihinde <http://urgenci.net/csa-history/> sayfasından erişildi.
- Hermans, f., Van Apeldoorn, D., Stuvier, M. ve Kok, K. (2013). Niches and networks: explaining network evolution through niche formation process, *Research Policy*, 42, 613-623.
- Holloway, L., Cox, R., Kneafsey, M., Dowler, E., Venn, L. ve Tuomainen, H. (2010). Are you alternative? 'Alternative' food networks and consumers' definitions of alterity. D. Fuller, A., E., G. Jonas ve R. Lee (Der.), *Interrogating alterity: alternative economic and political spaces içinde* (ss. 161-175). Farnham: Ashgate.
- Holloway, L., Cox, R., Venn, L., Kneafsey, M., Dowler, E. ve Tuomainen, H. (2006). Managing sustainable farmed landscape through 'alternative' food networks: A case study from Italy. *The Geographical Journal*, 172, 219-229.
- Holt, G. ve Amilien, V. (2007). Introduction: from local food to localised food, *Anthropology of Food, Special Issue on Local Food Products and Systems*. 16 Mayıs 2018 tarihinde <https://aof.revues.org/405?lang=fr> adresinden erişildi.
- Hutchens, A. (2009). *Changing big business: the globalisation of the fair trade movement*. Cheltenham: Edward Elgar.
- IFOAM (Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu) (2008). *Participatory guarantee system*. 16 Ocak 2021 tarihinde [https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems#:~:text=%22Participatory%20Guarantee%20Systems%20\(PGS\),Official%20D](https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems#:~:text=%22Participatory%20Guarantee%20Systems%20(PGS),Official%20D) efinition adresinden erişildi.
- Ilbery, B. ve Maye, D. (2005). Alternative (shorter) food supply chains in specialist livestock products in the scottish-english borders. *Environment and Planning A*, 37(5), 823-844.
- Ilbery, B., Watts, D., Simpson, S., Gilg, A., & Little, J. (2006). Mapping local foods: evidence from two english regions. *British Food Journal*, 108 (3), 213-225.
- Jarosz, L. (2000). Understanding agri-food networks as social relations. *Agriculture and Human Values*, 17, 279-283.
- Jarosz, L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in metropolitan areas. *Journal of Rural Studies*, 24, 231-244.
- Kadirbeyoglu, Z. ve Konya, N. (2017). Alternative food initiatives in Turkey. F. Adaman, B. Akbulut ve M. Arsel (Der.), *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdogan içinde* (ss. 2017-230). Londra: I.B. Tauris.
- Karakaya, E. (2016). *Agro food system transitions? Exploring alternative agro food initiatives in İzmir, Turkey* (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Karakaya Ayalp, E. (2020). Tarımsal gıda sistemleri dönüşüyor mu? İzmir'de alternatif tarımsal gıda inisiyatifleri. *Toplum ve Bilim*, 153, 49-81.

- Kizos, T. ve Vakoufari, H. (2011). Alternative agri-Food geographies? Geographic indications in Greece. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 102, 220–235.
- Lawhon, M. ve Murphy, J.T. (2012). Socio-technical regimes and sustainability transitions: insights from political ecology, *Progress in Human Geography*, 36, 354–378.
- Lawson, L., (2005). *City bountiful: A century of community gardening in America*. Los Angeles: University of California Press.
- Leitch, A. (2013). Slow food and the politics of virtuous globalization. C. Counihan ve P. van Esterik (Der.), *Food and culture: a reader* içinde (ss. 409–425). New York: Routledge.
- Levidow, L., (2015). European transitions towards a corporate-environmental food regime: agroecological incorporation or contestation? *Journal of Rural Studies*, 40, 1127–1155.
- Malak-Rawlikowska, A., Majewski, E., Waş, A., Borgen, S., O., Csillag, P., Donati, M., Freeman, R., Hoang, V., Lecoer, J-L., Mancini, M., C., Nguyen, A., Saïdi, M., Tocco, B., Török, Á., Veneziani, M., Vittersø, G. ve Wavresky, P. (2019). Measuring the economic, environmental, and social sustainability of short food supply chains. *Sustainability*, 11 (15).
- Marsden, T., Banks, J. ve Bristow, E., G. (2000). Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. *Sociologia Ruralis* 40(4), 424–438.
- Martindale, L. (2020). "I will know it when I taste it": trust, food materialities and social media in Chinese alternative food networks, *Agriculture and Human Values*. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10155-0>.
- McMichael, P. (2008). Peasants make their own history, but not just as they please. *Journal of Agrarian Change*, 8(2-3), 205–228.
- Moragues-Faus, A. ve Morgan, K. (2015). Reframing the foodscape: the emergent world of urban food policy. *Environment and Planning: Economy and Space*, 47, 1558–1573.
- Muchnick, J. (2009, Mayıs). *Localised agrifood systems: concept development and diversity of situations*. Annual Meetings of the Agriculture, Food, and Human Values Society and the Association for the Study of Food and Society'de sunuldu, State College, Pensilvanya.
- Özatağan, G., Karakaya Ayalp, E. (2021). Sustainable futures of agro-food? İzmir's sustainable agro-food transitions in the making. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 40, 283–295.
- Özden, F. (2020). Gıda etiği bağlamında topluluk destekli tarım modeli üzerine bir inceleme. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 7 (3), 84–98.
- Parot, J. (2015). *AMAP, the French CSA model: Business as usual or social movement?* (Urgenci International Network Working Paper Series No. 2). 10 Ocak 2021 tarihinde http://urgenci.net/wp-content/uploads/2015/02/PAROT_CASS_ARTICLE_2015.pdf adresinden erişildi.
- Phillipov, M. ve Kirkwood, K. (Der.) (2019). *Alternative food politics. From the margins to the mainstream*. Londra: Routledge.
- Psarikidou, K. ve Szerszynski, B. (2012). The moral economy of civic food networks in Manchester. *The International Journal for the Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), 309–317.

- Qazi, J. A. ve Selfa, T. L. (2005). The politics of building alternative agro-food networks in the belly of agro-industry. *Food, Culture and Society: an International Journal of Multidisciplinary Research*, 8(1), 45-72.
- Renting, H., Marsden, T. K. ve Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning A*, 35, 393-411.
- Renting, H., Schermer, M. ve Rossi, A. (2012). Building food democracy: exploring civic food networks and newly emerging forms of food citizenship. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), 289-307.
- Requier-Desjardins, D. (2010). *The evolution of LAS debate: an economist 's view*. Conference of Réunion du réseau SYAL'da sunuldu, Stockholm. 9 Mayıs 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/281747149_The_evolution_of_LAS_debate_an_economist%27s_view adresinden erişildi.
- Schneider, T., Eli, K., Dolan, C. ve Ulijaszek, S. (2018). *Digital food activism*. Londra: Routledge.
- Sforzi, F. ve Mancini, M., C. (2015). A reinterpretation of the agri-food system and its spatial dynamics through the industrial district. M., C., Mancini ve M., Donati (Der.), *Local agri-food systems in a global world: market, social and environmental challenges* içinde (ss. 9-29). New Castle: Cambridge Scholars Publishing.
- Slee, B. ve Kirwan J. (2009) *Exploring hybridity in food supply chains*. M. Canavari, N. Cantore, A. Castellini, E. Pignatti ve R. Spadoni (Der.), *International marketing and trade of quality food products* içinde (ss. 131-150). Hollanda: Wageningen.
- Smith, A. (2006). Green niches in sustainable development: the case of organic food in the United Kingdom. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 24, 439-458.
- Sonnino, R. ve Marsden T. (2006). Beyond the divide: rethinking relationships between alternative and conventional food networks in Europe. *Journal of Economic Geography*, 6, 181-199.
- Tregear, A. (2011). Progressing knowledge in alternative and local food networks: Critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 27, 419-430.
- Türkkan, C. (2019). Clean foods, motherhood and alternative food networks in contemporary Istanbul. *Gender, Place and Culture*, 26 (2), 181-202.
- Van der Ploeg, J. D. (2008). *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*. Londra: Earthscan.
- Van der Ploeg, J., D., Jingzhong, Y. ve Schneider, S. (2012). Rural development through the construction of new, nested, markets: comparative perspectives from China, Brazil and the European Union. *Journal of Peasant Studies*, 39 (1), 133-173.
- Van der Ploeg, J., D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., De Roest, K., Sevilla-Guzmán, E., ve Ventura, F. (2002). Rural development: from practices towards theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 391-408.
- Venn, L., Kneafsey, M., Holloway, L., Cox, R., Dowler, E. ve Tuomainen, H. (2006). Researching European 'alternative' food networks: some methodological considerations. *Area*, 38(3), 248-258.

- Whatmore, S., Stassart, P. ve Renting, H. (2003). What's alternative about alternative food networks?. *Environment and Planning A*, 35, 389-391.
- Whatmore, S. ve Thorne, L. (1997). Nourishing Networks. Alternative geographies of food. D. Goodman, M. Watts ve M. J. Watts (Der.), *Globalising food: agrarian questions and global restructuring* içinde (ss. 211–224). London: Routledge.
- Yılmaz, F., Acar, S., Bilen Kazancı, L., Gültekin, L., Meydan, M.,C., Özsan, M.,E. ve Işık, M. (2019). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması* (Araştırma Rapor Sayı: 2). Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.